

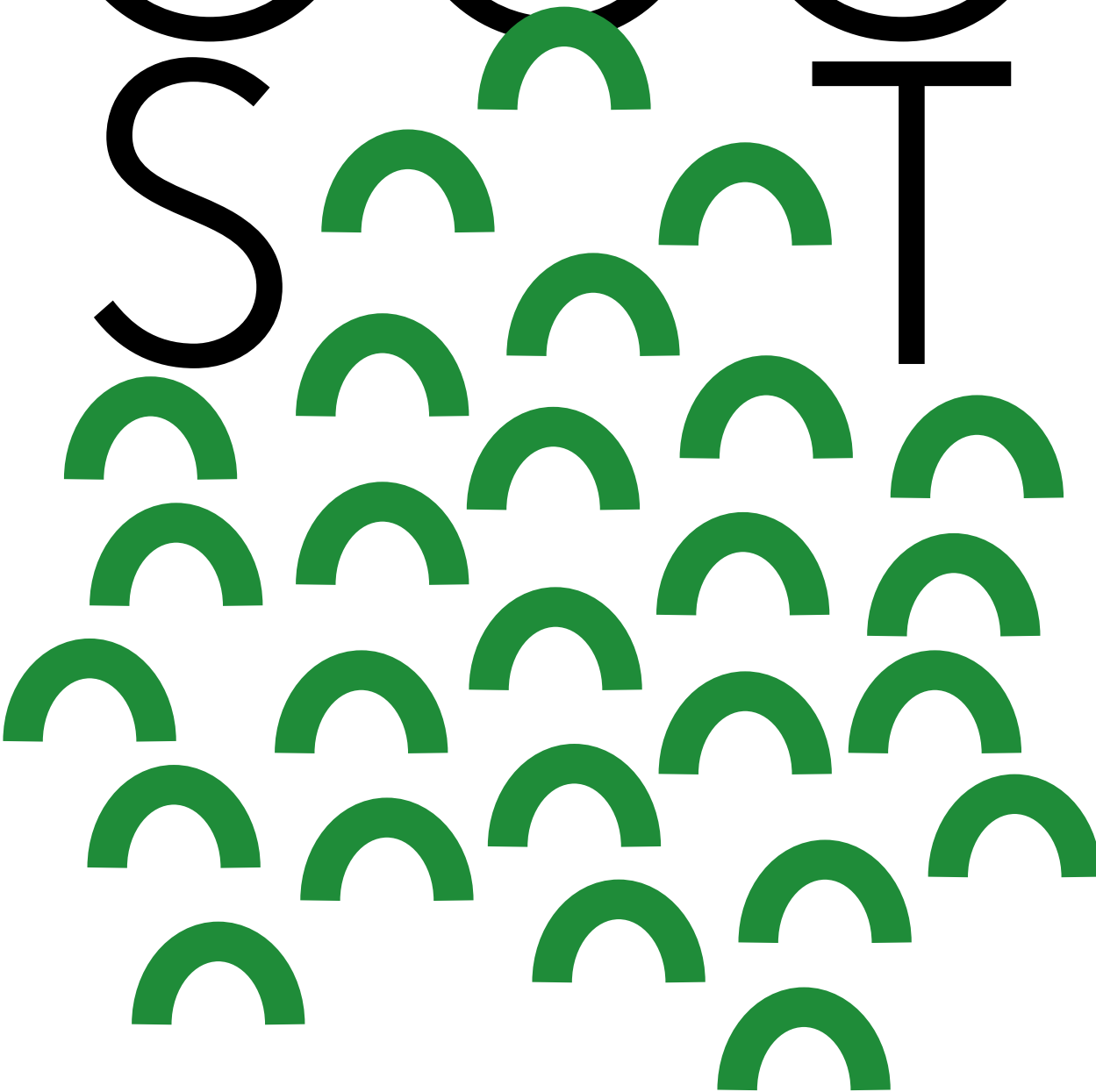
ONDERZOEK IN HET HKU-LECTORAAT
PERFORMATIEVE MAAKPROCESSEN

O O G

2014
2018

S

T

O
O
G
S
T

Onderzoek in het HKU-Lectoraat Performatieve Maakprocessen
2014-2018

DEOZ

Inleiding	1
Jelmer Soes	4
Marcel Dolman (MA) www.marceldolman.nl	7
Marloeke van der Vlugt (MA; pre-PhD)	9
Jorrit Thijn (MA)	15
Falk Hübner (PhD)	18
Renske Velthuis (MA)	22
Daniela Moosmann (MA)	26
Hans Leeuw (MA)	28
Juriaan Achthoven (MA)	33
Henny Dörr (MA)	37
Marjolijn van den Berg (MA)	43
Joris Weijdom (MA; PhD candidate)	48
Crissman Taylor	54
Joost van Wijmen	56
Ninke Overbeek (MA; pre-PhD)	60
Kaisu Koski (Doctor of Arts)	64
Marieke Nooren (MA)	69
Nynke Winkler Prins Postma (MA)	73
Ine te Rietstap (MA)	77
YiLing Hung (MA; pre-PhD)	82
Rens Machielse (MPhil)	85
Arianne van Boxmeer	88
Nirav Christophe	91
Debbie Straver (MA)	96
Caspar Nieuwenhuis	101
Stellingen over Artistiek Onderzoek	105

INLEIDING

Voor u ligt de oogst van vier jaar onderzoek in het lectoraat Performatieve Maakprocessen van HKU Hogeschool voor de Kunsten Utrecht.

Het doel van het onderzoek in het lectoraat is om creatieve processen in en buiten de kunsten te versoepelen, te vernieuwen, te versnellen en waar nodig te vertragen. Tot het maakproces behoren alle acties of maakstrategieën die plaatsvinden in de totstandkoming van een artistiek product. Zelfs het product zelf - het opvoeren, het tonen, het publiceren en het publiek maken - wordt daarbij gezien als onderdeel van het maakproces. De focus van het onderzoek ligt op creatieve processen in praktijken met een performatief karakter. Deze processen kenmerken zich door live-uitwisseling, narrativiteit en co-creatie. De centrale onderzoeksvraag van het lectoraat luidt: 'Hoe kan de ontwikkeling van nieuwe co-creatieve performatieve maakprocessen in een hybride, transdisciplinaire en transmediale praktijk ten goede komen aan de kunstpraktijk, het kunstvakonderwijs en aan niet-artistieke domeinen?'

Met OOGST tonen we het lectoraat als onderzoeksomgeving, waarin docenten als makers én als onderzoekers alleen of samen met elkaar en met studenten experimenteren en reflecteren; waarin het ene onderzoeksproject het andere bevrucht en informeert.

Voor deze online publicatie hebben we onze onderzoekers van de afgelopen lectoraatsperiode gevraagd iets te schrijven over zichzelf, hun onderzoeksprojecten en hun visie op artistiek onderzoek. OOGST pretendeert zeker geen volledigheid. Zo ontbreekt bijvoorbeeld de beschrijving van een prachtige lecture performance *TET-talk*, waarin Tet Koffeman en Anna Maria Versloot het ontwikkelen van kunstvakopleiding analyseerden als een creatief, performatief proces. Ook leest u hier niets over bijvoorbeeld het promotie-onderzoek van Jannie Pranger dat binnen het lectoraat plaatsvond, of het project *Staging Leadership*, waarin twee HKU-lectoren leidinggeven als een zelfsturend, performatief proces onderzochten.

Na vier jaar lectoraat hadden we behoefte om een keer te bundelen wat we in die tijd allemaal gedaan hadden. Maar hoe meer we verzamelden, des te meer merkten we dat we ons eigenlijk op de toekomst wilden richten. Natuurlijk leg je onderzoek vast, maar je verzamelt niet je onderzoeksresultaten om ze te archiveren. Je onderzoekt niet om wat te publiceren, maar om wat teweeg te brengen, en in ons geval het liefst bij makers en kunstvakstudenten.

"Ik vraag geen oogst, ik heb geen schuren"

Adriaan Roland Holst

Je oogst niet om het in schuren te stoppen. De schuren zijn een illusie. Je oogst om te kunnen eten, om de natuur een handje te helpen, en om het graan te kunnen verwerken in weer andere producten.

OOGST wil het onderzoek van het lectoraat verbinden met de ervaringen van anderen, om het te koppelen aan het maken en aan het kunstvakonderwijs, en vooral om weer dóór te gaan. Het is nu een publicatie waarmee we niet alleen terugblikken op vier jaar lectoraat, maar ook inzicht geven in wat er nu gebeurt en vast naar de toekomst kijken.

OOGST toont in de eerste plaats de pluriformiteit van ons praktijkonderzoek. We doen onderzoek op vele manieren, in verschillende contexten, met diverse methodieken en uitkomsten. Het onderzoek spreekt met meerdere stemmen: het is fundamenteel én toegepast, het is persoonlijk én vakmatig, het is theorie én praktijk.

Deze publicatie is ook een oproep om in dialoog te gaan, want onderzoek bestaat niet als het niet gedeeld wordt. Voel je je aangetrokken tot een van de onderzoeken of thema's die hier voorbijkomen: reageer, sluit je aan, en houd de nieuwsbrief in de gaten!

Wij hopen dat de verhalen en ervaringen van onze onderzoekers jullie inspireren. Om meer te lezen, meer te bespreken, meer te onderzoeken. Volg je nieuwsgierigheid en wellicht staat jouw verhaal dan in de volgende OOGST.

OOGST-redactie
Henny Dörr, Marjolijn van den Berg,
Nirav Christophe

JELMER SOES

is docent Beschouwend schrijven en scriptiebegeleider aan HKU Theater, afstudeerrichting *Writing for Performance*. Hij verzorgt gastlessen aan verschillende bachelor- en masteropleidingen binnen de HKU rondom taalvaardigheid en onderzoekend schrijven. Daarnaast schrijft hij proza en poëzie voor jongeren. Hij debuteerde in 2012 met de jeugdroman *Risk*, en in 2017 verscheen zijn Slash-boek *Lichaam van licht*. Zijn jeugdpoëzie werd gepubliceerd in diverse bloemlezingen. Tot slot bespreekt hij nieuwe Nederlandstalige literatuur voor NBD Biblion en is hij docent Nederlands en Creatief schrijven aan ROC Midden-Nederland.

Van kunstenaar tot onderzoeker

Met collega's van verschillende opleidingen en het lectoraat denk ik na over de vraag hoe studenten hun onderzoeksvaardigheden meer kunnen beschouwen als onmisbaar onderdeel van hun kunstenaarschap. Ik wil de liefde voor onderzoek bij studenten aanwakkeren, en met hen zoeken naar manieren om hun onderzoek creatiever en authentieker te presenteren.

Mijn tip voor startende onderzoekers is hierin: artistiek onderzoek begint klein en bij jezelf. Door er op die manier naar te kijken, kunnen drempels verdwijnen en moet iedere kunstenaar de onderzoeker in zichzelf kunnen vinden.

De onderzoeker als verhalenverteller

De kracht van artistiek onderzoek vind ik de ontmoeting tussen narratief en onderzoek, of misschien wel: tussen fictie en non-fictie. Hoe zet je je technieken als verhalenverteller in bij het meenemen van je publiek in het vertellen over je onderzoek?

De plek van artistiek onderzoek

Artistic research moet een concept zijn dat, door een overtuigende uitwerking van de systematiek, ook de academische wereld zou kunnen inspireren.

Kunst & Taal: creatieve onderzoeksondersteuning bij Master Kunsteducatie

Docenten, studenten en leiding van de Master Kunsteducatie (MKE) gaven aan in de afstudeerfase extra ondersteuning in te willen bouwen bij het schrijven van het ontwerponderzoek. In het kader hiervan verzorgen Corrie Nagtegaal (sinds jaren

verantwoordelijk voor taalondersteuning vanuit het Expertisecentrum Educatie, en docent MKE) en Jelmert Soes (vanuit *Writing for Performance* bezig met taalondersteuning binnen kunstonderwijs, ook bij MKE) een korte extra taalmodule in de afstudeerfase van de MKE.

Doel is dat studenten MKE zich de schrijfkaders meer eigen maken, op het gebied van taal eigenaarschap durven laten zien en de relevantie van helder uitdrukken ervaren. De student leert parallellen zien tussen schrijven en ontwerpen. Als de student meer persoonlijke relevantie voelt, zal hij zich gestimuleerd voelen om minder afstandelijke taal in zijn onderzoeksverslag te gebruiken, en meer de koppeling met zijn persoonlijke artistieke werkwijze te zoeken.

In de drie bijeenkomsten staat praktijkwerk centraal; er wordt actief geschreven, er worden schrijfstrategieën behandeld om gemakkelijker tot tekstproductie te komen, er wordt gewerkt aan redevoeringstechnieken. Het creatief afwegen van feitelijke en persoonlijke bewijslast staat centraal, vanuit de gedachte dat die bewijslast wordt gestoeld op de 'schouders van reuzen' (divergeren, convergeren).

Studenten onderzoeken, kortom, welke kaders gelden voor hun ontwerponderzoek en welke ruimte binnen die kaders creatief en persoonlijk kan worden ingevuld. Op die manier worden drempels richting onderzoek en verslaglegging verlaagd en wordt de liefde voor (het delen van) artistiek onderzoek mogelijk gewekt.

De Pluijm

Sinds 2015 wordt, georganiseerd en geïnitieerd door het lectoraat Performatieve Maakprocessen, De Pluijm uitgereikt binnen HKU Theater. De Pluijm, opgericht door schrijfdocent Inge Raadschelders en mijzelf na het overlijden van *Writing*-docent en scriptiebegeleider Cees van der Pluijm, is de jaarlijkse onderzoeksprijs voor alle afstuderenden van HKU Theater (bachelor en master).

De Pluijm daagt studenten uit om onderzoek een grotere rol te laten spelen in hun creatieve proces. Studenten die met hun afstudeeronderzoek op inspirerende wijze iets bijdragen aan het theater en/of de kunsten, in vorm, in inhoud of in de combinatie hiervan, komen in aanmerking voor deze prestigieuze prijs. De winnaar van de prijs schrijft een essay, gestoeld op zijn

onderzoek, dat als onderlegger dient voor de jaarlijkse dramapublicatie *De Nieuwen* van uitgeverij Theaterboek.

De Pluijm zal in 2019 voor de vijfde maal worden uitgereikt.

In het kader van uitbreiding van het onderzoeksprogramma van De Pluijm zal ook de Pluijmlezing een rol gaan spelen: een gastlezing door een schrijver, onderzoeker of docent in artistiek onderzoek, rondom een gerelateerd onderwerp naar keuze. In 2016 werd de Pluijmlezing verzorgd door Jelmer Soes, over de dialoog tussen gevoel en verstand in beschouwend schrijven. Titel: *Zijn wij Narziss of Goldmund?*

<http://jelmersoos.nl/zijn-wij-narziss-of-goldmund/>
www.depluijm.nl

MARCEL DOLMAN MA

studeerde *Theatervormgeving* aan HKU Theater en behaalde zijn bachelor in 1998. Daarna voltooide hij aan de HKU een masteropleiding in interactieve multimedia. Hij is werkzaam bij HKU Theater als docent en was van 2012 tot en met 2018 ook studieleider van de opleiding *Interactive Performance Design*. Daarnaast heeft hij lessen en workshops gegeven in Maastricht, Londen, Praag, Costa Rica, Hong Kong en India.

Marcel Dolman maakt installaties en voorstellingen die vaak bestaan uit fysiek materiaal, video en geluid. Hij maakte werk voor onder andere Festival a/d Werf en Over het IJ Festival met het collectief Rausser, en ontwierp meerdere videowerken voor voorstellingen van Toneelgroep de Appel en de Toneelmakerij. Recentelijk ontwierp hij decors voor Theatergroep Aluin. Momenteel richt Marcel zich meer op eigen werk in combinatie met onderwijs en onderzoek.

Op het snijvlak van fysieke ruimte, technologie en het publiek

Als maker en als docent bij HKU Theater houd ik me voornamelijk bezig met de opleidingen *Theatervormgeving* en *Interactive Performance Design*. Ik werk vanuit een combinatie tussen fysieke ruimte, technologie en het publiek. De technologie moet de ervaring van object, tijd en ruimte in mijn werk ondersteunen. Maar technologie speelt vaak ook een hoofdrol in mijn onderzoek. De fysieke mogelijkheden van technologie en vooral de fysieke beperkingen daarvan maken mij nieuwsgierig. Ik wil de technologie kritisch bevragen en vanuit ruimtelijk ontwerp benaderen. Dat doe ik door zelf te gaan maken, door het in elkaar zetten en uit elkaar halen van technologie.

Artistiek onderzoek: proces en experiment

Wat zo mooi is aan artistiek onderzoek is dat het vertrekpunt naast een liefde en fascinatie ook een frustratie of een gemis mag zijn. Je mag onderzoek doen vanuit de artistieke gedachte dat er nog iets ontbreekt. Dat iets nog in de weg staat, of misschien nog geen vorm heeft. Het gaat voor mij niet over oplossingen of een product, maar over het proces.

Je rol als onderzoeker

Wees als onderzoeker niet alleen een verzamelaar en analyticus, maar ook chirurg, constructeur of modelbouwer. Je gaat veel kennis opdoen in het praktische maken en het ontwerpen. En denk niet in beperkingen met betrekking tot ambachtelijke kennis. Er is een enorme diversiteit aan methodieken en materialen die je in kan zetten voor onderzoek.

Wens voor de toekomst

Ook in het kunstvakonderwijs moet de route en het experiment centraal staan. Daarom moeten we met elkaar ook ruimte creëren voor een persoonlijke en artistieke noodzaak in onderzoek. Daarmee ontstaat veel meer ruimte voor innovatie.

The Lyra Machine

Dit onderzoek komt voort uit een breder vraagstuk. Dat vraagstuk gaat over 'Intelligent Performance Space'. Waarin 'Intelligent' refereert aan interactieve, reactieve en technologische aspecten. Die zijn in dit onderwerp minstens zo belangrijk als de ruimtelijkheid en de performatieve kenmerken van het werk.

INSPIRATIE

"Paintings are but research and experiment. I never do a painting as a work of art. All of them are research. I search constantly and there is a logical sequence in all this research." — Pablo Picasso

The Lyra Machine is voor mij een model, een prototype, om over dit onderwerp te communiceren. Er zullen dus meerdere versies van The Lyra Machine gemaakt worden, om zoveel mogelijk aspecten van een zogenaamde 'Intelligent Performance Space' te bevragen. Ik vertrek in het maken vanuit muziek en klank, in combinatie met machine en technologie. De muzikaliteit gaat voor mij over levendigheid en een mate van complexiteit, maar een ruimte waarin interactie kan ontstaan door middel van technologie gaat daar ook over. The Lyra Machine-reeks zal niet alleen gaan over een object met sensorische elementen, maar juist over de ruimte. Hoe verhoudt zich het technologische instrumentarium tot het ontwerp van die totale ruimte? Hoe plaats ik interactie in die ruimte? En hoe ontwerp ik een mate van complex gedrag vanuit die ruimte? The Lyra Machine zit wat dat betreft ook in de buurt van de eigenschappen van een entiteit. Hoe dat er verder uit gaat zien wordt duidelijk in het proces van het maken van de reeks opstellingen. En vooral ook de gesprekken en ontmoetingen aan de hand daarvan zijn belangrijk voor dit onderzoek.

De route en het experiment.

MARLOEKE VAN DER VLUGT

MA PRE-PHD

is kunstenaar en onderzoeker. Ze studeerde cum laude af aan de Universiteit van Amsterdam met een practice-based onderzoeksproject over de relatie tussen ruimte, beweging en het lichaam (met elkaar vervlochten thesis en performance). Ze studeerde *Scenography* aan de Goldsmith's Academy en *Choreography* aan de Laban Center, beiden gesitueerd in Londen. Bij DasArts (Amsterdam School of Arts) specialiseerde ze zich verder, door het samenstellen van theoretische en praktische kennis over de relatie tussen het lichaam en technologie. Marloeke werkt als autonoom kunstenaar en regisseur van multidisciplinaire performatieve installaties met een interactieve component waarmee onze belichaamde/gepersonifieerde relatie met technologie wordt onderzocht. Een voorbeeld van zo'n project is *chair_jump_chute* (embed link www.chairjumpchute.com)

Pad als docent en onderzoeker bij de HKU

Vanaf 1998 geef ik presentaties, gastcolleges en workshops aan studenten van de HKU. Tevens heb ik vele jaren interdisciplinaire projecten begeleid. Bij het lectoraat kreeg ik in 2014 de kans om retrospectief onderzoek te doen naar mijn eigen kunstpraktijk. Door mijn werken in samenhang met elkaar en in relatie tot gerelateerde vakgebieden, kunst- en cultuurgeschiedenis, en sociaalmaatschappelijke discussies te bekijken, ontdekte ik samenhangende lijnen met betrekking tot artistieke vragen, werkwijze en interessegebieden. Uiteindelijk ontstond er een overkoepelend framework; het gedachtengoed dat ik 'Performance As Interface | Interface As Performance' heb genoemd. Dit vormt nog steeds de kern van mijn interesse, de motor van mijn artistieke onderzoek en mijn visie als docent bij de studenten *Interactive Performance Design*.

Visie op artistiek onderzoek

De artistiek onderzoeker heeft een hybride praktijk en ziet gedurende het maakproces context, technologie en publiek steeds als mede-makers. Al makende schakelt deze maker tussen: lichamelijke interactie met het werk (zintuigen, tactiel, ervaren, etc.), sociale interactie met het werk (mede-makers, discipline, groep, opdrachtgever, maatschappij, etc.) en reflexiviteit tav het werk (afstand nemen, denken over, lezen, schrijven, etc.). Het leidt tot een resultaat dat enerzijds door artistieke inzichten en intuïtie tot stand is gekomen en anderzijds door onderzoek en kritische reflectie.

Binnen artistiek onderzoek wordt het maakproces even belangrijk als het eventuele eindresultaat. Door het maakproces inzichtelijk en deelbaar te maken, en dit in verschillende stadia te delen (co-creatie), kan 'andere', belichaamde kennis aan het licht komen. De disseminatie van dit maakproces neemt verschillende vormen aan, afhankelijk van het doel, de publieksgroep en de infrastructuur - en breidt aldus het werkgebied en de impact van de kunstenaar uit - denk aan een interactieve, ruimtelijke installatie, een 'lecture performance', sociale interventie, een essay of academisch paper.

Artistiek onderzoek: een definitie ~ Artistiek Onderzoek ~ Is transparant en deelbaar - wat, waarom en hoe?

Neemt verantwoordelijkheid - hoe deel ik mijn werk en met wie? Waar is het urgent? Bevraagt steeds opnieuw - hoe inclusief is mijn werk ten opzichte van mensen, objecten en ruimtes? Ontwikkelt het vakgebied - langzame processen als tegenwicht voor de kapitalistische productiedwang. Leidt tot nieuwe vragen - geen 'affe' kennis.

Wensen voor de HKU als onderzoeksomgeving

Ik hoop dat er binnen de HKU een inspirerende en productieve omgeving voor artistiek onderzoek kan worden gecreëerd, waarbij studenten en docenten op elk niveau actief worden betrokken.

The book *Performance as Interface / Interface as Performance*

I joined the professorship because I was interested in learning how to deepen and share the research I was doing while making my artistic work. On one hand I felt the need to make my practice more sustainable – not just going from one project to another but looking at the whole picture, distinguishing longer lines and deepening my ideas. On the other hand I felt my interest in and research on ‘body versus technology’ could be interesting for other domains outside of the purely artistic one, like art education or art science institutions like Waag Society.

When Nirav invited me to write a book about my work, it changed my artistic practice in a profound manner. Writing the book definitely fulfilled my first need. I identified the longer lines that tied my work together and combined them into a framework that I called *Performance As Interface / Interface As Performance*. I found that the works that I chose to describe in the book all had the same underlying goal: they enabled the participant to experience how technological interaction is built and subsequently impacts our communication. What does it mean when the body gets extended, hybridised, and (de)limited through technology?

Then, the sharing part. With regard to the teaching/tutoring I had already been doing at the HKU, writing the book made me realize I incorporated many implicit goals in my teaching/tutoring that were not specified either for me or for the students.

For instance, I realised that in my lessons I stimulated a specific creation process that was modelled after my own processes. In my book I write: “In a continuous search to challenge and open my artistic and personal subjectivity, I alternate between the viewpoints and position of artist/performer, researcher, and participant.”

This conscious shifting of roles had already been part of my teaching and of how I stimulated the student to develop and create works, but from then on I actively integrated it into my lessons and developed specific assignments that enabled the students to experience these roles.

Another thing was my embodied view on cognition, whereby bodily experience and social interactions shape the mind/brain and vice versa. Or in other words, how and what we think, feel, and believe is not something exclusively happening in our brain. Making this view explicit also changed how I conducted my lessons.

Besides the influence the book had on my general teaching, I also developed a lecture performance and a workshop based on the book.

In the lecture performance I turned the wheel of the knitting machine in order to digitally evoke my voice in space. The audience was integrated in the network by giving them the other ends of the woollen balls, unwinding the knitting I had just done. I was invited to show this work at Trafo theatre in Budapest, and give a workshop to students from the art school and university. I took five Makeymakey’s: small sensor boards that can easily be

attached to the computer and take over its keyboard. It quickly lets one connect sound and/or video to touch without any programming. A Makeymakey is a very easy device that enables theatre makers, performers and visual artists without prior knowledge to instantly create a form of communication via technology in space. I gave students a practical assignment based on the ideas in the book, in order for them to ‘research by making’. In a similar manner I worked with dancers and choreographers at festival *Tanzrauschen* in Wuppertal, and with film and video makers in EYE museum Amsterdam.

I was also invited to give artist lectures (with short workshops) at a variety of places, for instance, for teachers at Fontys Academy in Tilburg, visual arts students at ArtEZ Zwolle, or media students of NHTV in Breda. A researcher of NHTV became interested in the specific embodied interaction I was describing. She contacted me and together we wrote two academic papers zooming in on audience participation, based on data collected at two of my performance installations.

The Cinekid festival and the Domain of Art Criticism approached me to write about the creative process of other artists concerning interactive installations that were programmed for the following year. I flew to the *Interactive Architecture Lab* at Barlett School of Architecture in London to meet the course leader, students, and other artists to share ideas about creative processes, teaching, and future visions. The texts I wrote were assembled as blogs and distributed online. At the end of the project

TIPS VOOR TOEKOMSTIGE ONDERZOEKERS

Durf te onderzoeken.

Omarm de vertraging.

Bevraag je eigen artistieke proces en werkwijze, bevraag de woorden die je gebruikt, bevraag de ruimte waarin je werkt, luister naar en ga in dialoog met de ander (levend en levenloos) en open de vorm waarin je deelt.

the research culminated in an essay that was printed in a booklet. This booklet was a gift to the international professionals that came to the festival, and was also sold separately. This writing assignment clearly influenced my artistic work as the *Internet of Things* and the discussions about this phenomenon were included in my research. It also sparked my interest in the materiality of things leading me to materialist theories of agential realism and posthumanism, a discourse influenced by philosophers like Barad. The texts I have written are now part of the course *Semiotics of Interactivity* that I teach at IPD.

In 2015 the professorship coined the term Performative Research and invited us as members to see what this idea could entail for our own research and teaching practice. I realised that the creation of interactive performative works, with its specific iterative process, doing a lot of try-outs and treating the audience as co-creators, could already be regarded as a starting point for doing performative research.

Framing these iterations as research makes it clear that the process has its own value and can have meaningful impact. It urges my students to specify their research domains, to be transparent about the

process, and to document and share the various outcomes. My teaching position at IPD provided me with the opportunity to really develop a series of lessons that by now I have taught to second, third and fourth year students of IPD but also to students of the new multidisciplinary minor, MA students of performance/music theatre, and visual arts students at other art academies. And I am still developing this series by going to artistic research conferences and pursuing a PhD doctorate myself.

Pre-PhD

My artistic research proposal focuses on the set of conditions of contemporary touch(ing) and will provide, via artistic practice, an experimental space to reflect on what touch interaction might be in 2019. I believe touch(ing) – the active opening up or narrowing down the ‘space in-between’ living and non-living bodies – can be an aesthetic experience in its own right,

full of potential significance. However, I experience that the possibilities to explore this ‘space in between’ in an open, critical, and imaginative manner are limited. Touch(ing) is increasingly becoming instrumental and habitual, its meaning highly influenced by our repeated interactions with haptic technologies (such as the mobile phone) that are constraining and disciplining our bodies, based on commercial protocols. Socially, we hardly dare to touch, as cultural and political norms for touch(ing) are varying and create a lot of uncertainty (#MeToo).

The aim of this research is to devise artistic strategies that focus on touch(ing) as space in between to reveal and formulate its actual aesthetics, in order to sketch new imageries of future interactions. This research will be carried out through my artistic practice, by creating a series of interactive performative works and presenting them in different settings concerning both locations as well as audiences.

INSPIRATIE

YVONNE DROGE WENDEL

<http://objectresearchlab.ning.com/page/phd-research-1>

<http://www.yvonedrogewendel.nl/index.html>

JORRIT THIJN MA

is creatief schrijver en speculatief ontwerper.

Hij studeerde aan de HKU en voltooide de BA *Writing for Performance* en de MA *Crossover Creativity*. Hij is ook boswachter zonder bos, nou ja, 'boswachter' van een piepklein stukje bos van 4ha in Zuid-Frankrijk. Naast schrijven en ontwerpen, doceert Jorrit *Interactive Narratives* aan de HKU en doet hij bij de HKU onderzoek naar deze nieuwe vorm van verhalen vertellen.

Verhalen zitten volgens hem in een klein hoekje. Iedereen vertelt elkaar de hele dag door verhalen. Mensen kleuren de werkelijkheid dan graag een beetje in met grote en kleine leugens. Al jong was Jorrit zo'n 'leugenaar': altijd de werkelijkheid iets mooier maken. Zijn fantasie was zo sterk dat hij zijn verhalen soms bijna zelf ging geloven. Als Jorrit over zijn leeftijd liegt, behoort hij tot de millennials. Hij voelt een grote urgentie om de verhalen van 'zijn' generatie te vertellen, juist nu de wereld zo dynamisch is en snel verandert. Het (vertel)medium wordt dan door het verhaal 'gekozen'; toneel, film, proza, poëzie of game, het kan allemaal.

Onderzoeksgebied: *Interactive Narratives*

Als docent ben ik verbonden aan zowel de opleiding *Interactive Performance Design* (IPD) als *Writing for Performance* (WRI). Mijn onderzoek verenigt beide achtergronden in het onderzoeksgebied: 'Interactive Narratives'. Ik ben vooral benieuwd op welke momenten in het maakproces betekenis wordt toegekend in het interactieve narratief.

Visie op artistiek onderzoek

Geboren in een nest met een natuurkundige voelt artistiek onderzoek soms als tegenhanger van fundamenteel onderzoek. Het gekke is dat juist natuurkundigen bijzonder creatief zijn en speculatie omarmen.

Waarom artistiek onderzoek belangrijk is

Juist nu onze samenleving versnelt, complexer wordt en globaliseert, is het goed dat er ruimte is voor artistieke en speculatieve denkers met originele ideeën.

Een betekenisvol interactief narratief ontwerpen in een performatieve context

In mij huizen een schrijver en een ontwerper. Een schrijver die lineair kan denken en een ontwerper die in interacties denkt. Als vanzelf ben ik steeds meer in inter-

actieve narratieven gaan denken. Vanuit beide achtergronden maak en bevrage ik ervaringen waarbij het publiek een noodzakelijke deelnemer aan het verhaal is; zonder participatie ontstaat er geen narratief. Steeds meer stel ik vragen over het maakproces en de omstandigheden waarin een narratief interactief is. Waar in het maakproces voor interactieve media, installaties en performances is er ruimte om na te denken over de dramaturgie van de performance? Wanneer worden de verschillende samenstellende elementen van de performance geladen met betekenis? Kan dat alleen in de wisselwerking tijdens het bouwen van de apparatus, tussen de verschillende iteraties door? Kan dat vooral wanneer de apparatus al gebouwd is, geladen is met een eerste versie van de content? Of kan dat ook al vooraf aan het bouwen van de apparatus, vooraf aan het laden van de content, vooraf aan de eerste iteratie?

'Hoe kan je een betekenisvol interactief narratief ontwerpen in een performatieve context?'

Onder deze algemene vraag liggen direct vele subvragen. Definitiekwesties die vanwege het karakter van de nieuwe media relevant zijn: wat is interactie, en: wat is een narratief? Maar ook: schrijf je, of ontwerp je een interactief narratief? En daaruit volgen: Hoe verloopt het maakproces van

CITAAT TER INSPIRATIE

"[We] use design as a medium to stimulate discussion and debate amongst designers, industry, and the public about the social, cultural, and ethical implications of existing and emerging technologies." – Anthony Dunne & Fiona Raby

een ontworpen interactief narratief? Is dat anders dan wanneer je schrijft? Op welk moment kan, ga, of moet je betekenis geven aan de verschillende elementen van de installatie waarin het interactieve narratief beleefd wordt? En welke elementen zijn dat dan? Zijn dat narratieve elementen die uniek zijn voor interactieve narratieven, of kunnen we termen gebruiken uit het bestaande theatrale en narratieve discours? Of zijn interactieve media per definitie postdramatische media? Is het voor interactieve media noodzakelijk om in het maakproces een 'zandbakfase' door te maken om tot een narratieve inhoud te komen, of is het mogelijk om te starten vanuit inhoudelijk betekenisvolle narratieven? Helpt het de maker om tot een narratieve inhoud te komen als tijdens het maakproces de parameters van de apparatuur waar hij/zij mee werkt beperkt worden, zoals bijvoorbeeld voor een filmmaker het geval is? Enz. enz. enz.

TIP: VIND JE FASCINATIE

Als je ergens tegenaan loopt waarvan je denkt: Hee... wat is dat nou... hoe kan dat? Dan heb je een fascinatie. Uiteindelijk is dat het belangrijkste, niet de context waarin je onderzoek plaatsvindt.

FALK
HÜBNER
PHD

is een componist, theatermaker, onderzoeker en educator. Op dit moment is hij bezig met een postdoctoraal onderzoek over artistieke onderzoeksmethodiek bij de HKU en specifiek bij het lectoraat Performatieve Maakprocessen. Hij is ook kerndocent Onderzoek aan het Conservatorium van de HKU. Naast zijn werkzaamheden bij de HKU is hij scriptiebegeleider bij de master *Muziektheater* van ArtEZ, en hoofd 'Research and Writing' van de internationale master *Artist Educator* van ArtEZ. Deze master hanteert een radicale visie op kunst als vorm van conflictoplossing. Falk houdt een blog bij over zijn werk en onderzoek. Hier plaatst hij regelmatig updates.

Onderzoeksgebied: methodologie

In de eerste periode van het lectoraat ben ik lid geweest van het kernteam en van daaruit was ik ook de vertegenwoordiger van het lectoraat binnen het HKU Conservatorium. In de toekomstige lectoraatsperiode ben ik vanuit mijn postdoc onderzoek zowel in als buiten het lectoraat het aanspreekpunt voor onderzoeksmethodologie.

De ontwikkeling van artistiek onderzoek

Mijn hoop is dat het doen van artistiek onderzoek nóg meer een basishouding wordt van studenten, gedurende hun studie en als zij de samenleving in gaan, en dat artistiek onderzoek zich verder gaat ontwikkelen tot motor van verbinding van de kunsten en de wereld waarin wij leven.

Common Ground. Practice, philosophy, and ethics of research at HKU

The two-year postdoc research project *Common Ground* will explore the different kinds of research methodology practiced at HKU, conceptualize these into a coherent framework and develop this framework towards a new approach to designing research methodology within, and related to, the arts. The initial hypothesis of the project is that the quality of research processes, outcomes, and impact at HKU, despite being at a high level already, can be increased considerably through a more thorough and elaborated approach to research design.

Therefore, the research will start by collecting and mapping the various present approaches towards research across the entire HKU. This does not mean the uni-

fication of all these different approaches into just one way of doing research. The point is to develop a shared approach and vision towards the design process of research methodology, supported and inspired by the overall vision of HKU.

The research will be carried out in three phases:

- Exploration and development of the conceptual-ethical-philosophical underpinning and vision towards research and its values at HKU.
- Building, framing, articulating, and practicing of a methodological model of four levels for research and education practice.¹
- Embedding of this approach in the research practice across HKU.

All three phases will happen by means of conversation, observation, theoretical work, and - most essential - through practice. Practice means teaching and supervision practice of the postdoc, artistic research practice in the project *In Search of Stories* within lectoraat Performatieve Maakprocessen, and taking part as active researcher in the Werkplaats Muzische Professionalisering.

¹ The first level of this (still premature) model is the collection of research methods and activities. The second level brings these methods into a coherent order. Level three assigns timing to this order, and level four considers emergence and flexibility.

All project activities will involve a huge part of the network within HKU. As postdoc candidate I will lead this process, but will by no means work alone: I will collaborate closely with the *Centre of Expertise for Research and Innovation*, the professorships, and the relevant teachers and research supervisors at the various schools.

The primary relevance and impact of the project is thus situated in the way research is conducted at HKU in the context of professorships, teacher-researchers, and pre-PhD research; and the programmes of HKU itself, with regard to how teachers work with students on the methodology of their research. In summary, the project will impact both the practice and the pedagogy of research methodology. This goes for the context of HKU and in the wider field, the (inter)national discourse of research methodology in the arts.

If you are not here, where are you? (IYANTWAY)

In the project *If You Are Not There, Where Are You?* we, the core team of the professorship, sought to gain insights into the experience of absence seizures through our artistic practice. In a collective of nine artist researchers, we teamed up with a group of children and young adolescents with experiences of absence seizures and worked from different modes and strategies of collaboration. The experience of these seizures as such is still largely unnamed by medicine and neuroscience: children often lack words to articulate the multimodal experiences and thus find it difficult to share them with parents, doctors, teachers, friends, and family. The outcomes of IYANTWAY provided the

participants with alternative ways to communicate with the world about their disease: in images, sounds, or spatial experiences, rather than by language alone.

In this project, science and art were connected in an experiment that aims to make the invisible experience visible, audible, and experienceable. Alone or in duos we worked with the children on artistic utterances (music, paintings, interactive installations, etc.) that align with the experience before, during, or after a seizure. Artistic research has helped us re-create experiences, realize impact on reality, and strengthen our conceptions of co-creative work forms.

Research Methodology

The methodology is situated within the larger framework of 'research in and through artistic practice'. In essence, this means that artistic practice is an essential and leading element in all areas of the research:

The development of the research question(s) and research area,
The method itself,
The results

Since the research questions are situated in the arenas of artistic and creative processes and the artist is the central actor in this web of questions, the methods are artistic insofar as artistic practice is the most essential method; the research happens through artistic practice. Finally, the results are artistic; next to outcomes such as articles and conference presentations, artistic works or 'utterances' are an essential result of the research itself – created in collaboration with the participants.

The artistic, however, was not the only methodological pillar; we also employed literature reviews, observation, and interviews. Both literature reviews and encounters with neurologists provided us with a conceptual foundation concerning absence epilepsy and perception from a phenomenological perspective. Our observations were documented in both written reports and audio and video recordings. Project initiator and documentary maker Maartje Nevejan and her team documented the overall research process in a 40-minute research film. All artist researchers documented their processes extensively on the Research Catalogue, an international database and platform for documentation and dissemination of artistic research.

Another methodological framework that was fundamental for us was the concept of 'Performative Research', first developed by theatre scholar and researcher Brad Haseman (2006). Later I built on Haseman's work in my article *On the Way towards Performative Research (Op weg naar performatief onderzoek, 2016)* and combined his concept with artistic research methodology, action research, and the – inherently artistic – context of performativity in order to come to a more elaborated concept of performative research, which includes:

- (Artistic) practice as driving force in finding a form for research.
- Researchers as makers.
- Attention to physical experiences while carrying out and 'performing' the research.
- The here and now as the moment when the research methodology and (part of) its outcomes take place.

- Co-presence and co-authorship of all attendees.
- Establishing a feedback loop between all those present (in our case, artists and, in particular, participants).

On a warm day outside of Amsterdam

The collaboration with the participants ended with a day in which all artistic works were presented to a select audience, consisting of colleagues, family, and friends of the youngsters. The works were received very openly and warmly, and it was fascinating to see how parents and friends, who know the participants closely, discovered facets of their dear ones that were as yet undiscovered.

In conclusion, this research project has raised a number of intriguing and challenging questions on authorship/ownership, co-creation, ethics, risk-taking, and failure, and also the role of the arts in relation to medical science and its dogmas. Especially the latter is a fascinating area that relates to a more and more upcoming field of international research, but also points to future projects of the professorship. I end with a quote of the final lines of our edited publication:² "By giving them [the participants] ownership of the creative process and its outcome, [...] indeed, we do not protect them in the traditional sense. We empower them."

² Dörr, Henny and Hübner, Falk (ed.) (2017). *If you are not there, where are you? Mapping the Experience of Absence Seizures through Art*. Amsterdam: International Theatre & Film Books Publishers.

RENSKE VELTHUIS MA

heeft de opleiding *Docent Dansexpressie en Internationale Dans* gevolgd aan de Fontys Dansacademie, daarna de opleiding *Docent muziek* aan het Conservatorium van Amsterdam, en in 2015-2017 de master *Musician 3.0* aan de HKU. Renske speelt viool. Vanaf haar jeugd verdiept ze zich in het spelen van allerlei muziekstijlen in de folkscene, van Zweedse dansstijlen tot bluegrass, maar ook klassiek en jazz standards. Zij gaf negen jaar les aan de Hogeschool Utrecht in het benutten van muziek als creatief-agogisch middel. Renske geeft cursussen en workshops in volksmuziek, zowel met zang als instrumentaal, en leidt het Folkorkest Amersfoort. Sinds vorig najaar treedt Renske op als improviserend violiste bij de Music inspiration meetings van *Miracles of Music*, een stichting die zich inzet voor het bevorderen van de inzet van muziek in de zorg. Voor deze stichting ontwikkelt en geeft zij ook trainingen voor hulpverleners en vrijwilligers in de zorg.

INSPIRATIE

Nirav Christophe heeft me geïnspireerd met zijn theorie over de meerstemmigheid, die hij beschrijft in zijn boek *Tienduizend idioten*. In zijn bijdrage aan deze bundel gaat Nirav op deze theorie en dit boek in.

De overgang naar onderzoeker

Met het volgen van de master is er een wending ingezet. Ik beweeg me nu meer op het vlak van improvisatie en compositie. Heel langzaam is bij mij het verlangen boven komen drijven om meer bezig te zijn met het componeren van mijn eigen muziek. Toen ik wist dat ik dat wilde duurde het nog jaren voor ik het eindelijk ben gaan doen: elke dag meerdere uren daarmee bezig zijn. Sinds dit seizoen doe ik het wel. Ik ervaar nog steeds drempels, maar ik neem ze. En ik schrijf mijn bevindingen op in een logboek. Ik vraag mij af wat het is dat mij ervan weerhouden heeft. Ik zie dat ook anderen zich vaak laten weerhouden om hun creatieve ideeën te ontwikkelen, en ik ben een onderzoek gestart naar het krachtenspel rond dit onderwerp: doe ik op dit vlak wat ik wil? Zo nee, wat weerhoudt me, en wat heb ik nodig om er wel mee bezig te gaan en te blijven?

Ik ontdek nieuwe activiteiten rondom de vraag: hoe klinkt mijn eigen muziek, de muziek waarop ik in mijn hoofd nog zit te broeden? Hoe kan ik die in de wereld zetten? Dit seizoen wijd ik aan het componeren van een strijktrio van 5 delen, genaamd *De Tocht*, met als thema de verschillende bewegingen tijdens een componeerproces.

Artistiek onderzoek: voor- en nadelen

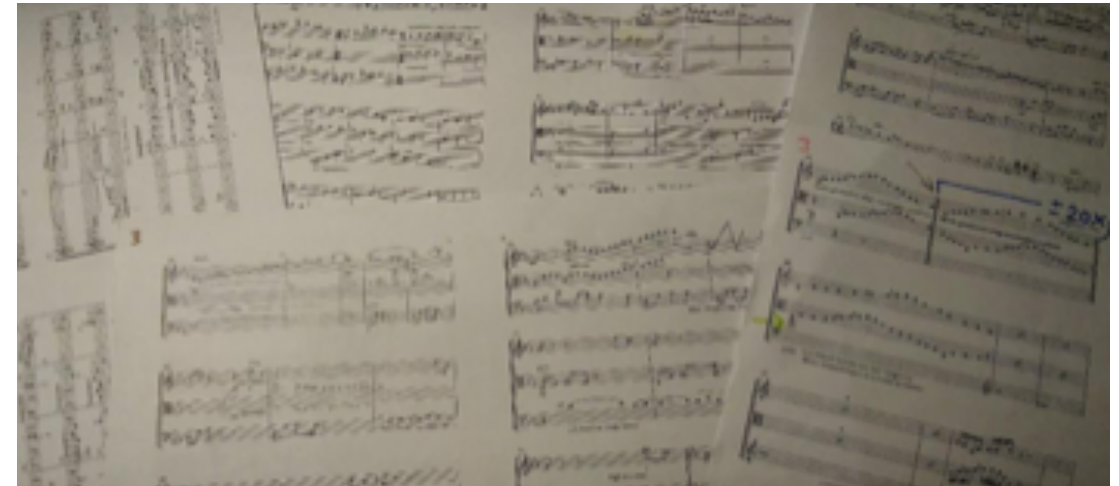
Ik gebruik mijn eigen proces als onderzoeksobject. Dat heeft voor- en nadelen. Aangezien ik nieuwsgierig en reflectief van aard ben, gaan de ontdekkingen vanzelf. Het componeren en het schrijven over het proces gaan hand in hand en voeden elkaar; het lijkt op een gesprek tussen de twee. Nadeel kan zijn dat het soms lastig is om genoeg afstand te nemen van wat ik schrijf.

Meerwaarde van artistiek onderzoek doen

Ik hoop dat via artistiek onderzoek makers makkelijker toegang tot taal voelen om hun maakproces te ondersteunen, en het niet zoveel overlaten aan de magie van: 'Heb ik wel inspiratie vandaag, of niet?' Via taal kunnen we als makers leren van elkaar, over de rol van ambacht, over hoe je afspraken met jezelf kan maken zonder dat dit voelt als 'gedisciplineerd moeten zijn', hoe je omgaat met tijd, hoe je het spel met je innerlijke 'vijanden' kan spelen, ze een hak kan zetten of om de tuin leiden zodat je steeds beter, makkelijker en meer kunt werken aan wat je wilt maken.

De Tocht

Ik ben violist en componist. Ik schrijf een stuk muziek. Het is een trio voor viool, altviool en cello, het heet *De Tocht* en bestaat straks uit vijf delen. Ik ben nu bezig met deel 4. Mijn inspiratie voor dit stuk is het maakproces. Ik zie het maakproces voor me als een tocht die je gaat maken door een onbekend gebied, zonder gps, routebeschrijving of markering. Je loopt het gebied zomaar in, zoals in de oertijd. Ik heb per deel een beeld

van een soort landschap en de manier waarop je hier doorheen reist als je componeert. Deel 1 heet bijvoorbeeld *Vragen*. Je ziet iets wat op een paadje lijkt, je loopt er op goed geluk in, maar al gauw blijkt het dichtgegroeid te zijn. Dan moet je weer iets anders proberen. In deel 2 komt het meer op gang: dit is een rotslandschap. Je moet voorzichtig zijn, maar dan kun je er helemaal overheen klauteren, je kunt wat vaart maken en je ontwikkelt behendigheid en vaardigheid.

In mijn logboek beschrijf ik hoe elke activiteit die je wilt ontplooiën, die nieuw voor je is en daardoor spannend voelt, wordt tegengewerkt door je superego. Je superego spant zich in voor jouw veiligheid en comfort. Deze kracht komt in actie zodra je dreigt je comfortzone te verlaten en nieuw terrein wilt gaan verkennen; dit zou immers niet goed zijn voor je overlevingskansen. 'Blijf bij het vertrouwde, zorg dat je het kunt overzien...' Het superego spiegelt je angstscenario's voor: 'wat moet dit

worden?', 'je kunt dit helemaal niet', 'het leidt nergens toe', 'het is niet nuttig', 'wat een vaag gedoe', 'straks mislukt het en ga je af als een gieter'. Elke keer dat ik het niet-weten betreed, in welke vorm dan ook, kan ik het superego zich voelen mobiliseren. Door deze kracht te herkennen stop ik de identificatie ermee, kan ik zien dat het gaat om het belang van mijn superego, niet van mij, en kan ik dus doorgaan met het verkennen van nieuw gebied.

Ik vind het verrassend wat zich laat zien wanneer je de illusie van magie opgeeft en erkent dat je in het maken allerlei aanwijsbare gedachten en gevoelens hebt, en concrete beslissingen neemt. Het leek me droog, rationeel en saai om te analyseren, maar in werkelijkheid zorgt het ervoor dat ik leer navigeren in mijn werk. Ik kan sabotageacties pareren en het werkproces wordt er rijker en kleuriger van, simpelweg omdat ik er verder in kom dan voordat ik er op deze manier mee bezig was.

Ik beschrijf ook mijn ervaringen in de lessen van mijn compositieleraar David Dramm, die me zeer inspireren. Hij zei laatst tegen me: "Je bent nu heel anders bezig dan eerst. Je hebt een pot die staat te koken en waar je steeds weer iets anders uit haalt, wat je door kunt ontwikkelen. Dat is heel anders dan steeds maar weer iets nieuws bedenken." Dit beschrijft goed wat ik als effect ervaar van de combinatie van veel tijd aan het maken besteden, een logboek erover schrijven en lessen nemen.

Volgende stappen

Graag wil ik mijn ontdekkingen delen, in combinatie met de muziekstukken. Ik hoop hiermee mensen te inspireren om ook de moed op te brengen om hun eigen ideeën te ontwikkelen!

TIPS VOOR TOEKOMSTIGE ONDERZOEKERS

Schrijf een logboek als je bezig bent! Herken je sabotagepatronen, put uit je eigen ervaring om je gebruiksaanwijzing te leren kennen, deel met elkaar en verrijk je werkproces!

Stop met denken dat 'alles goed is en fouten niet bestaan' en leer dat jouw drempel dus fictief is. Leer de tegenkrachten herkennen, leer discomfort waarderen, voel de voldoening van alleen al het bezig zijn met wat je beroert, en ontdek het plezier van vormen die hierdoor kunnen ontstaan, die verder gaan dan de eerste gooi!

DANIELA MOOSMANN

MA

heeft BA's als danser, docent nieuwe dans en als schrijver en docent literaire vorming. Daarnaast bezit ze een MA Theaterdramaturgie. Aan de HKU geeft Daniela aan diverse BA- en MA-opleidingen les in schrijven, dramaturgie, conceptontwikkeling en theorie. Aan theaterschool *De Trap* in Amsterdam geeft ze lessen dramaschrijven. In 2007 publiceerde ze voor het HKU Lectoraat Theatrale Maakprocessen bij uitgeverij IT&FB het boek *De toneelschrijver als theatermaker; over het schrijfproces van Gerardjan Rijnders, Arne Sierens, Adelheid Roosen, Jos Bours, Rob de Graaf, Oscar van Woensel en René Pollesch*.

Schrijflabs *Beyond Freewriting*

Mijn onderzoek in het lectoraat richt zich op onderzoekend schrijven dan wel schrijvend onderzoeken. Hoe kan schrijven ingezet worden als methode om onderzoek te doen, en welke verschillende manieren van schrijven zijn er allemaal bruikbaar om verslag te doen van artistiek onderzoek?

Voor mijn onderzoek heb ik de afgelopen twee jaar een aantal schrijflabs *Beyond Freewriting* georganiseerd, waarin ik met andere docenten/onderzoekers van het lectoraat verschillende werkvormen en schrijfangangen heb onderzocht en uitgeprobeerd, om te kijken hoe ze onderzoek kunnen ondersteunen, structureren of verhelderen. Natuurlijk is 'freewriting' dan wel 'automatic writing' daarbij een van de mogelijkheden, maar ik wil graag meer en andere ingangen op het spoor komen, zodat onderzoek en schrijven niet meer apart van elkaar staan (eerst onderzoeken we, en dan, als we de resultaten kennen, beginnen we met schrijven) maar elkaar voeden.

Op dit moment werk ik in het onderzoekend schrijven grofweg met drie verschillende ingangen:

Een ervan is het schrijven van fictie, zoals drama, poëzie en proza, en het hanteren van creatieve schrijftechnieken als onderzoeksmethode.

Een tweede ingang is uitgaan van het bewegende, onderzoekende lichaam en van fysieke maakstrategieën. Hierbij betrek ik ook mijn vroegere ervaringen als danser. De derde ingang is het werken in peers en het voeren van dialogen. Dat betekent bijvoorbeeld ook interviews en gesprekken met anderen als onderzoeksmethode.

Hoe onderzoek het onderwijs kan voeden/Onderzoek als voeding voor het onderwijs

Mijn onderzoek vindt niet alleen plaats in de door mij georganiseerde schrijflabs of in mijn eigen schrijfp praktijk, maar ook in lessen die ik verzorg bij onder andere de MA Scenography en de bachelors van Docent Theater en *Writing for Performance*. Bij de

bachelor *Theatervormgeving* geef ik een lessenreeks met als doel het verwoorden van processen en producten van hun artistiek onderzoek over vormgeving en theater. Juist deze studenten, die in het geheel niet gewend zijn om te schrijven, en al helemaal niet over hun onderzoek, hebben veel baat bij de methodes die ik aan het ontwikkelen ben.

Juist omdat op het moment vele opleidingen bezig zijn met alternatieve vormen van schrijven binnen onderzoek en met alternatieve vormen van disseminatie van onderzoek, vermoed ik dat alle opleidingen binnen de HKU *School of Theatre* er hun voordeel mee kunnen doen om schrijven anders te benaderen.

ik wil graag meer en andere ingangen op het spoor komen

INSPIRATIEBRONNEN

Op dit moment word ik geïnspireerd door het boek van Judi Marshall, *First Person Action Research; Living Life as Inquiry*, omdat het ingaat op schrijven en onderzoek, en dat prachtig verbindt met persoonlijke reflectie. Ook fascineert mij het werk van Peter Elbow, de godfather van de 'freewriting'. En als ik juist 'Beyond Freewriting' wil gaan, moet ik zijn werk goed kennen. Schrijfdocent en -pedagoog Elbow heeft bijvoorbeeld het instructieboek *Writing without Teachers* geschreven.

TIP VOOR ONDERZOEKERS

1. Je moet meteen beginnen met schrijven, nog voordat je onderzoek gedaan hebt.
2. Beschouw onderzoek en maken ook altijd als zelfonderzoek. Laurel Richardsson zegt daarover: "I consider writing as a *method of inquiry*, a way of finding out about yourself and your topic (...) Writing is (...) a way of 'knowing' – a method of discovery and analysis."

is muzikant, componist, designer en onderzoeker. Bij de HKU is hij als docent aan de school *Muziek en Technologie* actief in een breed veld van interesses: performance, klankontwerp, compositie en technologisch onderwijs. Zijn onderzoeksinteresse sluit daarbij aan: het toepassen van technologie in performance, en dan met name op het gebied van instrumentontwerp. Hans werkt ook aan de Technische Universiteit Eindhoven. Hij doet tevens PhD onderzoek aan de University of Huddersfield.

Artistiek onderzoek en het maakproces

Voor mij is artistiek onderzoek met name de ondersteuning in het maakproces. Maakonderzoek zie ik als een abstrahering waarmee keuzes en beslissingen kunnen worden geobjectiveerd binnen een tegelijkertijd zeer subjectieve artistieke omgeving.

Binnen de HKU richt artistiek onderzoek zich vooral op het verbinden met de buitenwereld. Artistiek onderzoek ten behoeve van maatschappelijke verbetering is zeer lovenswaardig. Echter, ik zou graag zien dat er meer ruimte was voor fundamenteel artistiek onderzoek gericht op artistieke ontwikkeling. In mijn veld is de HKU daarin veel meer volgend.

Meer werk zien?

Onderzoeksgroep Muziekontwerp (embed link <https://www.hku.nl/OnderzoekEnExpertise/Lectoraten/Muziekontwerp/HansLeeuw.htm>)

Electrumpet at work:

Concertzender (embed link <https://www.youtube.com/watch?v=4-IOGCF93A0>)

Unedited studio recording (embed link <https://www.youtube.com/watch?v=jAr-1hbnArnI>)

De 'Electrumpet'

De lectoraatsperiode viel voor mij precies samen met mijn PhD traject. In dit traject heb ik mij beziggehouden met het ontwerpen van muziekinstrumenten vanuit het perspectief van de professionele performer. Mijn eigen instrument de 'Electrumpet', dat ik sinds 2008 ontwikkel, diende daarbij als een case study.

Het oorspronkelijke idee achter de studie was om de expertise van performende muziekinstrumentontwerpers vanuit de muzikale praktijk te extraheren en om te zetten in een 'receptuur' voor ideaal muziekinstrument-ontwerp.

Het werd al snel duidelijk dat een dergelijke generalisatie van de 'muziekinstrument designkennis' van professionele performers niet mogelijk dan wel wenselijk was. Dat performende instrument-ontwerpers vanuit hun ervaring met performance iets extra's brengen was evident, maar de argumentatie was vervolgens zeer divers tot zelfs tegenstrijdig. In plaats van te blijven zoeken naar een receptuur verschoof de focus naar een manier om 'bias' in een model of framework te vervatten.

'Bias' is inherent aan kunst en muziek en dit is evenzo waar voor de huidige ontwikkelingen in muziekinstrument-ontwerp, waar instrumenten vaak idiosyncratisch zijn en ook het instrument zelf een artistieke uiting is of kan zijn. Binnen het muzikale domein is compositie een bij uitstek door artistieke oordelen gedomineerd proces dat niet meer per se iets is dat wordt uitgevoerd mét een instrument, maar ook kan worden uitgevoerd vanuit een instrument, waarbij het instrument zelf de compositie kan zijn.

Vanuit 'Values-led participatory design' (Iversen, Halskov & Leong, 2013) kan worden beargumenteerd dat een performer/muzikant die het eigen muziekinstrument ontwerpt in de design-stappen sterk wordt beïnvloed door verschillende waarden. De eerder benoemde 'bias' die in een generiek

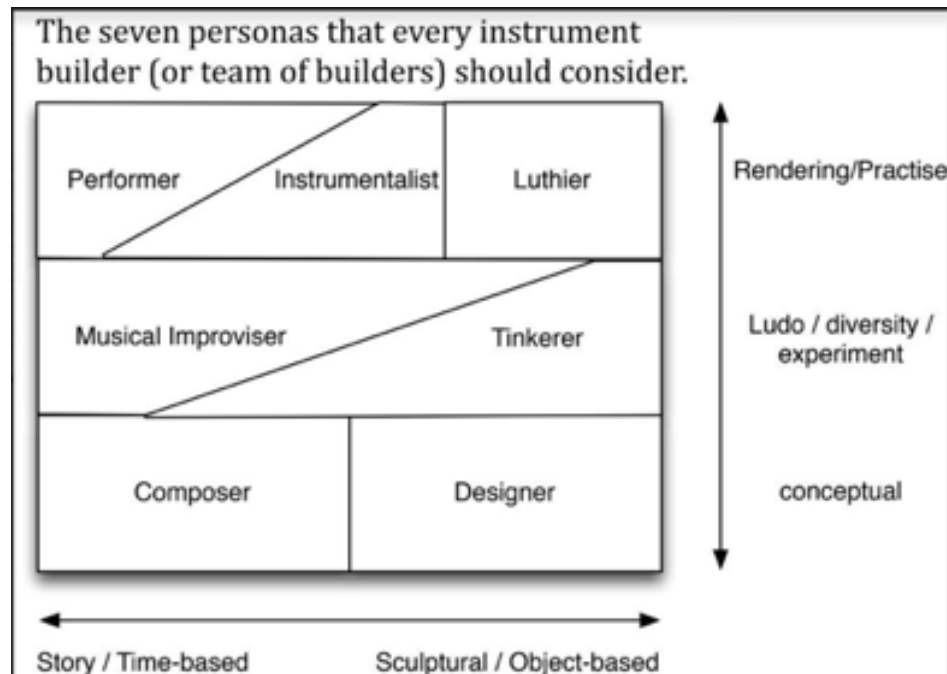
designproces onwenselijk is, is juist gewenst in een situatie waarbij het eindproduct artistiek is en waarbij de individuele artistieke waarden juist zouden moeten worden omarmd.

Performende instrument-ontwerpers benoemen vaak hun waarden vanuit een bepaalde rol: "ik ben performer, dus...", "ik ben componist, dus..." Wat volgde was dan een subjectief statement dat werd ingegeven door de individuele bias en bijvoorbeeld de context waarin men opereerde, of pure artistieke voorkeur.

Het door performende instrument-ontwerpers benoemen van rollen van waaruit ontwerpkeuzes werden gemaakt leidde vervolgens tot het inzicht dat het weliswaar onmogelijk is om absolute, algemeen geldige waarden te benoemen voor het design

van muziekinstrumenten, maar dat het wel mogelijk is om rollen aan te wijzen van waaruit waarden werden benoemd. Deze rollen worden verder persona's genoemd.

De designer van muziekinstrumenten kan nu, uitgaande van de zeven rollen die zijn gedefinieerd, voor zichzelf bepalen wat voor hem/haar de waarden zijn die bij die persona horen, en hoe belangrijk de persona voor hem/haar is. Het is niet per se de bedoeling om waarden vast te leggen in het model, maar best practices kunnen natuurlijk wel onder de diverse rollen geschaard worden. Een community kan vanuit haar 'Community Bias' ook normen formuleren. De kracht van het model is vooral dat de designer de diverse rollen beschouwt op diverse momenten in het proces. Denk daarbij aan de brainstorm en

het definiëren van requirements, maar ook aan evaluatie en appraisal.

Zelf heb ik het model gebruikt om het eigen ontworpen muziekinstrument mee te evalueren. Deze evaluatie die gedeeltelijk samenviel met de constructie van het model gaf vervolgens aanleiding om het systeemontwerp van de software compleet te herzien, en leidde tot een belangrijke doorbraak in de intuïtieve bediening en de virtuositeit waarmee het instrument kan worden bespeeld.

De doorbraak zelf was een interessant geval van: 'waarom heb ik dat niet direct bedacht?' en daarom goed om kort samen te vatten.

Het instrument bevatte reeds vanaf het begin twee sets ventielen. Eén set normale ventielen en één set digitale ventielen. Die digitale ventielen hadden echter in al die jaren niet echt een nuttige functie gekregen, terwijl het besef dat daar de mogelijkheid lag tot het implementeren van virtuose 'transfer' van akoestische trompetvirtuositeit naar digitale virtuositeit wel aanwezig was.

De confrontatie met de digitale virtuositeit van een van de participanten in mijn onderzoek (Sam Pluta), het besef van de bewustzijnsvertraging van een halve seconde van Libet (Libet, 1973) en de 'chunking' van muzikale events (Lerdahl, Jackendorf, 1983) leidde tot een nieuw systeem waarmee het instrument wordt bediend. Sam Pluta zag zijn virtuositeit in improvisatie vooral als het vermogen om heel snel te kunnen schakelen in een multidimensionale wereld van geluiden zoals een goede

INSPIRATIE

Laptop performer Sam Pluta.

Zie: <http://sampluta.com>

akoestische improvisator een klank kan bedenken en onmiddellijk kan reproduceren. Bij de improvisator zit die klank echter in het hoofd en bij de computermuzikant in de machine, en er is een slimme interface nodig om er op dezelfde manier snel bij te kunnen. Pluta heeft dat in zijn systeem bereikt (Pluta, 2012).

Het systeem van Pluta kon echter niet een-op-een worden geïmplementeerd in de Electrumpet. Een uitgebreid systeem met veel knoppen en diverse bedienings-interfaces kan niet worden geïnstalleerd op een trompet.

Echter, wanneer we bedenken dat muzikanten denken in frases (de 'chunks' van Lerdahl) en dat het sowieso een halve seconde duurt voordat je je ervan bewust bent een knop te hebben ingedrukt, dan maakt het niet meer zoveel uit of er frases of knoppen worden gebruikt.

De digitale ventielen op de trompet waren opeens niet meer vier potmeters, maar 'affordances' voor het spelen van frases. De 'chunks' waarin we denken zijn vaak ongeveer 4 of 5 onderdelen, noten of cijfers (denk aan telefoonnummers) lang. Dat betekent dat er met de 3 ventielen die ik virtuoos kon bedienen ongeveer 5000 mogelijkheden zijn om direct elektronische 'presets' te bereiken, en dat het aantal mogelijkheden exponentieel groeit als frases worden genest.

Het werd nog interessanter toen er gezocht werd naar een manier om de noten in de frases te koppelen aan betekenis. Nog steeds was de les niet goed geleerd. Het zijn namelijk niet de noten die betekenis hebben, maar de frases. De betekenis van die frases kon vervolgens weer gekoppeld worden aan 50 jaar muzikale ervaring en geheugen. Zo kan de harmonisator worden ingesteld op de harmonisatie die hoort bij een bepaalde song door een kenmerkende frase van die song op digitale ventielen te spelen. Een arpeggio omhoog is een korte omhooglopende frase en die naar beneden is een even korte frase naar beneden. Diezelfde frasen worden ook gebruikt voor 'spectrale shifts' omhoog en omlaag.

TIP VOOR DE TOEKOMSTIGE ONDERZOEKER

Neem een onderwerp waar je voor 150% voor gaat. Onderzoek is vaak een langdurig traject waarin je je waarschijnlijk af gaat vragen wat de zin is van je efforts. Het helpt dan als je onderwerp zeer dicht bij je staat.

Door de research binnen de PhD heeft de Electrumpet, die in zijn ontwikkeling inmiddels enigszins gestagneerd was, opeens weer een groeipotentieel gekregen en is de virtuositeit waarmee het instrument kan worden bespeeld enorm toegenomen.

JURIAAN ACHTHOVEN MA

studied *Contemporary theatre, dance, and dramaturgy* at the UU, Utrecht, *Theatre and education* in Tilburg, and *Physical acting* in Paris. As a student in dramaturgy he did an internship at the HKU *Professorship Performative Processes*, where he collaborated with composer and theatre maker Falk Hübner, and created the artistic research collective Gaia's Machine. Within Gaia's Machine he co-directed *Still Moving* for the Amsterdam Fringe Festival and curated and produced the *Performative Symposium for Ecological Spectatorship*. As a dramaturg he works with choreographer Evangelos Biskas V. Since 2018, he works as a teacher in dramaturgy at the Koning Willem 1 College in Den Bosch. Recurring interests in these collaborations are: intermedial theatre, the performativity of embodied knowledge, and non-anthropocentric discourses.

Doing an internship at the professorship *Performative Processes*

As a student in dramaturgy I got enthusiastic about merging artistic practice & theory. I wrote a letter to Nirav Christophe and got an internship at the Professorship.

There I did three things:

- 1 Assist Falk Hübner with his artistic research about live video in theatre;
- 2 Write a thesis on embodied knowledge in the works of Joris Weijdom, Falk Hübner, and Marloeke van der Vlugt;
- 3 Compose an artistic research about the presence of the non-human (in collaboration with Rhian Morris). Recurring interests in these endeavours are: intermedial theatre, the performativity of embodied knowledge, and non-anthropocentric discourses (such as new materialism, posthumanism, and object-oriented ontology).

For me, artistic research is about creating cross-fertilization and friction between conceptual (discursive) knowledge and aesthetic (sensuous) knowledge.

Advice for researchers: cherish your fascinations

I say this to myself in the future: cherish the fascination that drives your research. Practice listening to the things that incite a desire to create new things.

Performative Symposium for Ecological Spectatorship

In search of common ground between art and science

On a colourful autumn day MA Scenography student Rhian Morris and I were walking

INSPIRATION

In my first explorations in the field of artistic research I was greatly inspired by the English theatre scholar Robin Nelson. In *Practice as Research in the Arts* (2013) he develops a dialogical methodology to do artistic research in the performing arts.

in the streets of Amsterdam. We work together in an upcoming artistic research collective, Gaia's Machine, and we had just read a paper on aesthetic knowledge. The tension between aesthetics and knowledge inspired us to bring science and art closer to one another. So we curated and produced a 'performative symposium'. Artists and scientists were invited to make different works in response to the notion of 'ecological spectatorship'. The aim was to generate a polyphony of performances around the question: how to address and position spectators in an ecological way? It turned out that the concept of ecological spectatorship functions fluidly: in dialogue with different makers, it generates as many different meanings. The event was held at Het Huis Utrecht in October 2018 with 11 works by a group of 15 contributors, with backgrounds ranging from geo-science to dramaturgy, from sound art to anthropology, from environmental science to scenography.

Variations in ecological spectatorship

Ecological spectatorship is a way to explore aesthetic modes of knowledge, which concern our sensuous intelligence. One of the works that clearly deals with this is *Outside Within*, a light installation by sceno-

Outside Within by Rhian Morris – foto: Taciser Sevinç

grapher Rhian Morris. A single spectator is invited to lay on the floor, under a projection screen on which colour intensities are projected, one after another. The experience is like being immersed in different Rothko paintings; you can almost taste this red. The work intensifies your sensible relation to the environment, which, according to the environmental philosopher David Abram, is key to an environmental ethics.³

Ecological spectatorship is also a way to speculate on ecological ethics from the perspective of geo-history. Environmental

scientist Daniil Scheifes and geo-scientists Jasper Hupkes and Gijs van Dijk have invited spectators to co-design laws for their Geo-historical Court. They confront spectators with the dazzling discrepancy between human and geological time scales by asking: how can we design laws for our earth, which is 4,5 billion years old? And how can we make that time scale tangible? Here, they touch upon a problem that philosopher Timothy Morton has been writing about: how to be concerned with entities of such spatio-temporal dimensions that they cannot be perceived in their entirety?⁴

³ Abram, David. 1996. *The spell of the sensuous: perception and language in a more-than-human-world*. New York: Vintage Books.

⁴ Morton, Timothy. 2013. *Hyperobjects: Philosophy and ecology after the end of the world*. University of Minnesota Press.

What's next?

Rhian and I are currently working on a small publication of texts in which we reflect and expand on our insights. We are mapping points of friction that have emerged during the process of curating the symposium (to name a few: the tension between knowledge and the unknown, and the friction between different powers of language). We believe points of friction are points of difference and thus of dialogue. In a later stage, we aim to involve other voices in the process of co-writing, by inviting duos to respond to the friction points. In doing so, we aim to set the stage for an ecology of thought, in dialogue with those who share a common ground of having contributed to the *Performative Symposium for Ecological Spectatorship*.

JURIEAN ACHTHOVEN

Want to read more?

- *Performative symposium for ecological spectatorship* (2018) – a polyphonic artistic research project (in collaboration with Rhian Morris)
<https://www.hethuisutrecht.nl/programma/performative-symposium-for-ecological-spectatorship/>
- *Still moving* (2018) – a posthuman choreography about the presence of the non-human
<https://www.jungle.amsterdam/index.php/nieuws/fringe-festival-voorstelling-still-moving-2>
- MA thesis - Embodied knowledge in artistic research (2018) and BA thesis – Presence in *For iTernity* (2016)
<http://studenttheses.library.uu.nl/search.php?language=nl&m=advanced&n4=c&v4=%27Achthoven,%20J.J.%27>

Geohistorical Court by Daniil Scheifes, Jasper Hupkes en Gijs van Dijk - foto: Taciser Sevinç

HENNY DÖRR MA

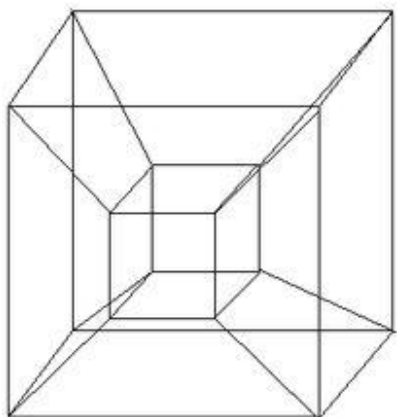
studeerde cum laude af aan de Universiteit van Amsterdam in 1986 op een 'praktijkgericht onderzoeksproject avant la lettre', over de relatie tussen beweging en muziek in zowel een thesis als een voorstelling (met elkaar verbonden). Na haar afstuderen specialiseerde ze zich in scenografie en locatiespecifiek theater en adviseerde ze verschillende groepen en commissies. Ze was van 1992 tot 2010 Studieleider van de *Bachelor Theatre Design* van HKU Theater. Voor HKU Theater heeft ze een basis gevormd voor interdisciplinair en artistiek onderzoek, wat heeft geleid tot structurele samenwerking tussen de verschillende afdelingen. Momenteel is zij Studieleider van de internationale *Ma Scenography*.

Op het gebied van scenografie heeft ze een grote internationale ervaring en een uitgebreid netwerk van professionals en onderzoekers, en heeft ze gewerkt met scholen en professionals uit Helsinki, Sevilla, Praag, Barcelona, Londen, Berlijn, Giessen, Hong Kong, Macau, Canada, India en de VS.

Henny heeft als maker/onderzoeker altijd een nauwe betrokkenheid gehad bij het lectoraat Performatieve Maakprocessen. Scenografie is voor haar ook ruimte maken voor dialoog. Zoals het lectoraat liet zien op de mini-documenta op Nieuwemeer voor IYANTWAY (embed-link <http://www.nevejan.nl/mini-documenta-op-nieuwemeer-6-juli-2016/>), waar zij aan bijdroeg met een scenografische installatie. In deze bundel wordt dit lectoraatsproject beschreven door Falk Hübner.

Scenografie: waar theater en vormgeving samenkomen

Mijn interessegebied is scenografie, een vakgebied dat enorm in ontwikkeling is. Het is een oorspronkelijk interdisciplinair domein waar theater en vormgeving samenkomen, waarbij vormgeving op zich al uit diverse visuele systemen bestaat (licht, ruimte, object). Het is historisch gevoed door zowel architectuur als beeldende kunst, maar op dit moment vindt de grootste ontwikkeling plaats binnen het domein van theater en performance. Het theater of de voorstelling speelt zich allang niet meer exclusief af op een toneel en het publiek is ook allang geen anonieme groep meer. De vragen naar het wat, hoe en waar van theater zijn nauw verbonden met de ontwikkeling van scenografie. De expansie van de beeldende kunst in het domein van de performatieve kunsten van de afgelopen decennia, alsook de inmiddels poreuze grenzen tussen art en design, scheppen een meer hybride veld waarin gewerkt wordt. "Het hybride karakter is ontstaan vanuit nieuwe concepten en nieuwe grensoverschrijdende vormen tussen kunst en vormgeving, wetenschap, performance en

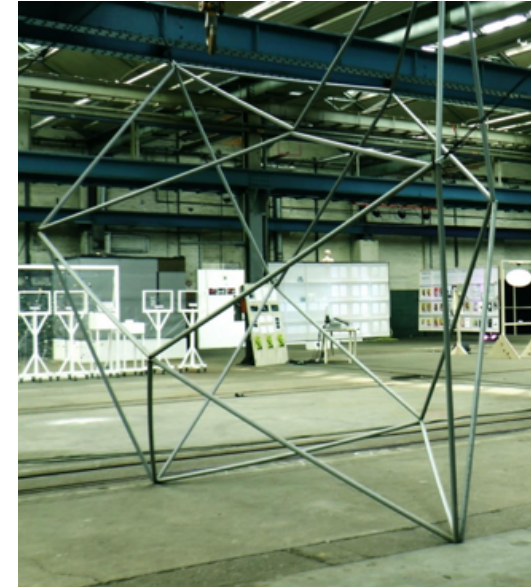

nieuwe technologieën" (Heartney, 2008). http://expertisecentrum-kunsttheorie.nl/cms_data/hybriditeit.pdf

Scenografie wordt in het theatrale domein een van de 'staging strategies' die van grote invloed is op de co-creatie van performance en toeschouwer. Scenografie wordt een vorm van dramaturgisch handelen. Scenografie vindt ook een weg (terug) in de architectuur, beeldende kunst en in tentoonstellingsontwerp. Performativiteit van ruimte en objecten, alsook de invloed van technologie en een groeiende fascinatie voor materialiteit, plaatsen het werk midden in het actuele discours van posthumanisme en ecologie.

Dit alles heeft geleid tot een vorm van 'Expanded Scenography'. Hier wordt op dit moment enorm veel over gepubliceerd. Ik ben nieuwsgierig naar hoe deze ontwikkelingen maakprocessen beïnvloeden en veranderen. En omdat vaak uitkomsten veel minder vastliggen komt er ook veel meer nadruk te liggen op het ontwerpproces. Het ontwerpproces van scenografie wordt een vorm van performance design waarbij een makerskwaliteit nodig is.

Dit leidt tot een aantal vragen die mij bezighouden: Hoe en met welke middelen, materialen, doelstellingen en mensen, komt scenografie tot stand en wat is de rol van ruimte, techniek en materialen hierin? Wat is de rol van de toeschouwer? Welke rol speelt ruimte in het proces? Hoe ziet de werkruimte van de scenograaf eruit? Wat gaat in de toekomst scenografie = schrijven in de ruimte betekenen? Welke krachten kunnen

hiervan uit gaan, welke impact kan deze nieuwe ontwikkeling hebben op de verhoudingen in de samenleving en de dominante culturen daarbinnen? En niet in de laatste plaats: welke pedagogiek past hierbij binnen de context van een kunstopleiding? Het experiment en het artistiek onderzoek dat om deze vragen heen circuleert heeft een weg gevonden binnen de HKU bij de MA Scenography.

Meer over de opleiding *MA Scenography*: <https://www.hku.nl/Home/Education/Masters/MAProgrammeScenography.htm>

Artistiek onderzoek: een voortdurend gesprek

Niemand weet echt wat artistiek onderzoek is, moet zijn of mag zijn. We kunnen al van verschillende scholen, modellen of stromingen spreken. Is het een nieuwe manier om urgentie en kritische reflectie te ontwikkelen? Moet het aan eisen voldoen? Welke? Waarom die? Dat we er voortdurend over in gesprek zijn, vind ik op dit moment inspirerend en krachtig. Het startpunt is namelijk dat kunst een vorm van belichaamde kennis is die even waardevol is als de kennis van de wetenschap. Met artistiek onderzoek bezig zijn is een emancipatorische daad; we moeten er zo breed en globaal mogelijk over blijven lezen, luisteren en praten.

Hoop voor artistiek onderzoek

Ik hoop dat deze periode van artistiek onderzoek (een antidote voor de marginalisatie van kunst) leidt tot een cultuur waarin niet weten, risico nemen en mogen falen een heldere plek heeft. Daarmee wordt de samenleving menslievender.

WAT EEN ARTISTIEK ONDERZOEKER NODIG HEEFT

Een onbevooroordeelde blik. Afstand kunnen nemen van de condities die we tot nu toe als waar accepteren.

Toekomst

Ik zet in op het integreren van kennis, ervaring en activiteiten van het lectoraat in de master scenografie. Andersom zet ik in op mijn werk om een praktijk te ontwikkelen van artistiek onderzoek binnen het kader van de master scenografie, die bijdraagt aan de onderzoeksomgeving van het lectoraat.

Dit is gestoeld op:

- Een gedeelde visie op de betekenis van inzichten in het maakproces voor nieuwe ontwikkelingen in een hybride praktijk.
- Een gedeelde opvatting over artistiek onderzoek als een sociale en co-creatieve activiteit.
- Een gedeelde fascinatie voor performativiteit als sleutelbegrip voor nieuwe ontwikkelingen in zowel kunst als onderzoek.
- Een focus op interconnectedness en multi-vocality als perspectieven op de werkelijkheid om deze te leren (h)erken-
nen als divers, gelaagd en ruimtelijk.

MARTOLIJN VAN DEN BERG

MA

studeerde in 2013 af aan de opleiding *Writing For Performance* aan de HKU. Haar afstudeeronderzoek leidde tot de publicatie van het boek *Dansende Tongen*, waarvoor ze samen met Nirav Christophe en Ninke Overbeek de redactie deed. Na een aantal jaar werkzaam te zijn geweest als schrijver en docent, dook ze in 2017 terug de schoolbanken in. Voor de master *Education in Arts* aan het Piet Zwart Institute onderzoekt ze schrijfonderwijs binnen het kunstonderwijs. Ook is ze onderdeel van de onderzoeksgroep *Beyond Freewriting* van het lectoraat Performatieve Maakprocessen.

Onderzoekspad

Ik ben in 2013 afgestudeerd aan de opleiding Writing For Performance, maar heb de HKU eigenlijk nooit verlaten. Nirav Christophe, de lector van Performatieve Maakprocessen, was mijn scriptiebegeleider en hij stimuleerde me om verder te kijken dan alleen het halen van mijn diploma. Uiteindelijk leidde mijn afstudeeronderzoek - over het omzetten van elementen uit de conversatieanalyse naar schrijfstrategieën - tot een traject van drie jaar waarin ik samen met vier andere schrijvers het boek *Dansende Tongen; talige schrijfstrategieën voor hedendaags theater* heb gemaakt. Vanuit deze publicatie heb ik samen met Ninke Overbeek diverse masterclasses gegeven. Omdat ik de smaak te pakken had, ben ik in 2017 gestart met de master *Education in Arts* aan het Piet Zwart institute in Rotterdam. Hier kijk ik hoe het schrijfonderwijs op kunstopleidingen beter kan aansluiten op de visual art of design praktijk van de student. In een workshopreeks getiteld *Two Hours till Countdown* experimenteer ik met

aanpakken op basis van creatieve writing en artistic practices, zoals bijvoorbeeld het werk van Maria Fusco, Lawrence Weiner of Kenneth Goldsmith. Met deze reeks probeer ik studenten strategieën te leren die hen helpen om schrijfblokkades te navigeren. In de zomer van 2018 gaf ik een korte performatieve lezing over dit onderzoek. Deze kun je hier terugkijken: <https://youtu.be/CK3SDLNmlul?t=8043> (embedden). Hiernaast ben ik betrokken bij de onderzoeksgroep *Beyond Freewriting* van het nieuwe lectoraat.

De poëzie van artistiek onderzoek

Het mooie van artistiek onderzoek doen, vind ik dat je jezelf als onderzoeker niet aan je eigen onderzoek kunt onttrekken. Je kijkt niet alleen van buitenaf, maar staat midden in je onderzoek. Dit maakt het anders dan een puur academisch onderzoek en biedt ruimte voor poëzie in taal of beeld. Er is niet alleen de stem van de onderzoeker, maar ook de stem van de kunstenaar te horen.

POËTISCHE INSPIRATIE

Werken als *The Argonauts* van Maggie Nelson of *Against Capitalist Education: What is Education for?* van Nadim Bakhshov, die op geheel eigen wijze fictie en bronnen met elkaar vermengen, vind ik inspirerend. Dit zijn voorbeelden die me helpen om de stem te vinden waarin theaterschrijver en onderzoeker samenkomen.

Wens voor artistiek onderzoek

Ik houd van onderzoek dat probeert een directe bijdrage te leveren aan de praktijk of aan het kunstvakonderwijs, maar waarbij het "praktische" het artistieke niet in de weg zit. Het gaat om het vinden van de juiste balans (al is dit niet altijd makkelijk). Ik hoop dat kunstenaars en docenten de ruimte vinden om een onderwerp uit te diepen en inzetbaar te maken.

Dansende Tongen

Een project waar ik nog steeds met veel liefde aan terugdenk, was het maken van het schrijfhandboek *Dansende Tongen*. Toen ik mijn scriptie schreef, werd het zaadje voor dit boek geplant. Als onderdeel van mijn onderzoek organiseerde ik workshops om de schrijfoefeningen die ik had ontwikkeld uit te proberen. Na afloop kwam een van de deelnemers naar mij toe en zei: "Kan ik je scriptie krijgen als je klaar bent? Ik zou er graag in neuzen als ik schrijfsinspiratie nodig heb." Dit zette me aan het denken: wat wil ik met dit onderzoek als ik mijn diploma heb gehaald? Ik stapte naar het lectoraat Performatieve Maakprocessen om te kijken hoe ik mijn onderzoek verder kon zetten. In samenspraak

met Nirav Christophe, hoofd van het lectoraat en mijn scriptiebegeleider, ontstond het idee voor een schrijfhandboek. Om het boek zo bruikbaar en gelaagd mogelijk te maken, besloten we al snel om het schrijversteam uit te breiden. Ik dook in de onlangs gepubliceerde afstudeerscripties van de HKU en samen met Nirav kwam ik tot vier schrijvers die zich ook op een verfrissende, inspirerende manier bezighielden met schrijfstrategieën. Schrijvers die allemaal geloven in de kracht van het spel met taal, en het idee dat inspiratie niet iets is waarop je zit te wachten, maar iets dat je creëert door aan de slag te gaan. Deze schrijvers waren: Annet Bremen, Eva Gouda, Ninke Overbeek en Rick Steggerda.

Elke schrijver onderzocht een voor hem of haar specifiek onderwerp in het schrijven. Zo onderzocht Annet hoe de klank van de taal betekenis geeft aan de tekst, en onderzocht Eva de mogelijkheden van intertekstualiteit in een hedendaagse theatertekst. In mijn hoofdstuk *Het breken van een hart met instemmingsignalen* gebruikte ik theorieën uit de conversatieanalyse om theaterteksten te analyseren en nieuwe schrijfoefeningen te ontwikkelen.

Lezing tijdens het symposium Pedagogy in Context in TENT Rotterdam

TIPS VOOR TOEKOMSTIGE ONDERZOEKERS

Neem de tijd om te ontdekken waar je onderzoek precies over gaat, wat je zelf uit je onderzoek wilt halen en welke methodologie je hiervoor wilt gebruiken. Een helder onderzoeksvoorstel waar je zelf enthousiast van wordt, helpt je later in je proces.

Hierbij keek ik niet alleen naar oefeningen om tot schrijven te komen, maar juist ook naar herschrijfoefeningen. Door technisch te kijken naar punten als: 'Wanneer houdt het ene personage op met praten en start het andere personage, en klopt dat wel met hun verhouding?' maak je scènes scherper.

Ninke en ik hielden ons, behalve met ons eigen hoofdstuk, ook bezig met de eindredactie. Samen met Nirav Christophe hielden we de grote lijnen in de gaten en

stelden onszelf steeds de vraag: hoe kan de lezer hiermee aan de slag?

Zo ontstond het boek *Dansende Tongen, talige schrijfstrategieën voor hedendaags theater*. Een boek waar we nog steeds trots op zijn en dat we graag met jullie delen.

Nu ik bezig ben met mijn nieuwe onderzoek *Open (up) Writing* denk ik af en toe terug aan dat proces, en vooral aan de vrijheid die ik voelde toen ik nog niet in een academisch kader bezig was. Het is soms een zoektocht terug naar de onbevangenheid in het schrijven die ik ervaaarde toen ik nog niet belemmerd werd door het idee van 'de academische rigor' die soms ideeën inperkt. Vertrouwen op je eigen medium is denk ik belangrijk als onderzoeker, dus houd dat vast. Ik merk dat als ik het lef heb om mijn stem als schrijver net zo belangrijk te maken als mijn stem als onderzoeker, mijn onderzoek alleen maar sterker en rijker wordt.

Boekpresentatie van Dansende Tongen

TORIS WEITDOM MA PHD CANDIDATE

is docent, designer en onderzoeker op het gebied van 'Mixed Reality Experience' aan de HKU. Hij geeft les aan diverse bachelor- en masteropleidingen, maar met name bij de BA *Interactive Performance Design* (IPD) en de master *Scenography*. Hij is ook voorzitter van de onderzoeksgroep Mixed Reality bij het lectoraat Performatieve Maakprocessen. Verder is hij PhD kandidaat. De PhD vindt plaats in samenwerking met de HKU, de Universiteit Utrecht en de Universiteit Twente.

Als onderzoeker en designer focust Joost zich op het interdisciplinaire proces, en de dramaturgie van 'Mixed Reality Experiences' en performativiteit. Hij zoekt in alles naar de 'inter': inter-disciplinariteit, 'inter-connectivity', inter-actie en inter-faces. Hij zette in 2012 binnen het lectoraat het *Media and Performance Laboratory* (MAPLAB) op, waarin tot 2015 ruimte was voor praktijkgericht onderzoek op het snijvlak tussen performance, media en technologie. Als PhD kandidaat is hij bezig met een onderzoek over creatieve processen in collaboratieve 'Mixed Reality' omgevingen (CM RE).

Onderzoeksgebied: de relatie tussen technologie, creatieve maakprocessen en de dramaturgie van 'Mixed Reality' ervaringen

Ik heb onderzocht hoe hedendaagse technologische mogelijkheden een creatief maakproces beïnvloeden en nieuwe vormen van theatrale interactieve ervaringen mogelijk maken. Hierbij gaat bijzondere aandacht uit naar hoe kennis uit het theater, vanuit tijd, handeling en ruimte, relevant is voor het betekenisvol inzetten van 'Virtual Reality' (VR) en 'Augmented Reality' (AR) technologie als een potentieel nieuw 'ervaringspodium'. Tot slot vertaalt dit onderzoek in de professionele praktijk zich naar het onderwijs, zowel in het delen van de opgedane kennis als door het vernieuwen van onderwijsvormen en leeromgevingen.

Onderzoeksgroep 'Mixed Reality'

Naast onderzoeker ben ik voorzitter van de onderzoeksgroep 'Mixed Reality' bij het lectoraat Performatieve Maakprocessen. Deze onderzoeksgroep is een van de onderzoeksgroepen die het lectoraat in het leven heeft geroepen om samenwerking in onderzoeksactiviteiten en het delen van kennis te stimuleren.

De onderzoeksgroep 'Mixed Reality' houdt zich bezig met interdisciplinaire vraagstukken omtrent de relatie tussen technologie en creatieve ontwerpprocessen. De focus ligt hierbij op performativiteit en 'Mixed Reality'. Het doel van de groep is het ontwikkelen van ontwerpstrategieën, technische hulpmiddelen, conceptuele 'frames' en taal voor professionele praktijken, en de vertaling naar pedagogieken voor kunst-

en technisch onderwijs. De onderzoeksgroep faciliteert een actieve samenwerking tussen een toegewijde groep onderzoekers van de HKU en de TU Delft en verbindt een groter netwerk van onderzoekers door projectgerichte samenwerking en activiteiten als conferenties en presentaties.

Visie op artistiek onderzoek

Voor mij krijgt artistiek onderzoek pas zijn waarde in zijn verbinding met niet-kunstzinnige contexten en werkvelden. Door concepten en werkvormen van kunstzinnige disciplines in te zetten in andere domeinen, ontstaan nieuwe perspectieven en praktische werkvormen om een gegeven uitdaging te benaderen. Dat leidt niet altijd meteen tot een kant-en-klare oplossing, maar biedt wel een concreet proces om problemen te herdefiniëren, nieuwe inzichten te ontdekken en mogelijk andere denk-, maak- en ontwerpstrategieën te ervaren en ontwikkelen. Dit zijn essentiële voorwaarden om tot nieuwe oplossingen te komen voor de complexe uitdagingen die we momenteel in de wereld hebben.

Wens voor artistiek onderzoek

Ik hoop vurig dat de 'lobotomie' die in Nederland heeft plaatsgevonden tussen het beroepsonderwijs en academische kennisinstellingen, vooral in de kunsten, zo snel mogelijk ongedaan kan worden gemaakt, of dat er op zijn minst nieuwe verbindingen kunnen worden gelegd. Hierdoor kan de onlosmakelijke praktijk van doen en denken, in, voor en door de kunsten, zich opnieuw verdiepen in een verbindend en persoonlijk perspectief van lichamelijke en geestelijke kennis van de kunstenaar/wetenschapper, waardoor de opgedane

ervaring beter kan worden begrepen en gedeeld, teneinde meer voor de wereld te kunnen betekenen.

Hoe artistiek onderzoek aan te pakken
Realiseer je dat theorie en praktijk hand in hand gaan in een proces van denken en doen, waarbij je moet leren dit proces steeds duidelijker te begrijpen voor jezelf en dit te delen met anderen. Dat de objectieve waarneming niet bestaat, maar dat de realisatie dat we door vele, vaak onbewuste, kaders en lenzen kijken daarom nog belangrijker wordt. Dat schrijven niet een activiteit van verslaglegging achteraf is, maar een vorm van denken. En dat je boven alles niet moet vergeten te blijven exploreren zonder vooraf te (willen) weten wat er gaat komen; een foute keus en falen bestaan niet zolang je vertrouwen houdt in het proces van ontdekken door te ervaren en reflecteren.

Creative processes in collaborative 'mixed reality' environments: Stimulating invention and innovation through improvisation

How can technology enhance the collaborative creative process, especially in an early stage of conceptualization? How can we create meaningful 'mixed reality' experiences, what know-how and conceptual 'frames' do we need to do so? How can we translate this knowledge into educational methodologies and how will it challenge existing pedagogies? These questions have been at the core of my research at the professorship *Performative Processes* since 2007. This essay gives a very compact overview on how my research progressed over the last 12 years

and how it has led to my upcoming PhD research project on creative processes in collaborative 'mixed reality' environments, and to the research group *Mixed Reality*.

Developing the Performance Engine

When I started working at the professorship *Theatrical Processes* in 2007 I was fascinated with the challenge of offering digital technologies to performing artists in such a way that the creative flow of artistic exploration and spontaneous discoveries would be uninterrupted, and preferably enhanced, by new opportunities. Soon I learned that many technologies potentially enable new forms of artistic expression but were not designed to be easy to use, suitable for quick adaptations, or capable to connect to other systems. This is why we started designing a system of software modules called The Performance Engine, with an approach to technological design tools that is comparable to the idea of LEGO bricks. It enabled performing artists to quickly build a life-size set-up to test their creative idea through direct experience of their bodies in a physical space in relation to all sorts of media. For example: by connecting the tracking data of their physical position on the floor to the play speed of a video projected in the same space, enabling full body and live interaction with the video. The main interface was designed to build these connections without needing to be able to program software code by allowing the user to simply connect lines with a mouse between graphical icons representing in- and output, like position tracking and projection, also known as visual programming. We presented this system to scholars

and practitioners in the field of theatre and media, and started applying it in BA and MA courses at the HKU.

A need for a Media and Performance Laboratory

The Performance Engine prototype was initially meant as a so-called proof of concept, but got used increasingly by students and professionals alike, showing a clear need for such a system. However, a lot of time went into the build-up and break-down of the system in temporary studio spaces. For this reason a proposal was written for a permanent lab space at the HKU that could facilitate interdisciplinary creative processes in a modular technologically enhanced environment for design explorations, research projects, and educational activities. This resulted in the HKU Media and Performance Laboratory, or MAPLAB, which from 2012 until 2015 enabled practice-led artistic research on the intersection of performance, media, and technology.

The HKU MAPLAB initiated research projects with professionals from the performing arts like MATZER Theaterproducties, Duda Paiva Company, Thibaud Delpeut of Theater Utrecht, and many others exploring the artistic potential of digital technologies in a performative context and reinventing ways to design, collaborate and reflect. The lab also explored how its concepts and methods, developed for collective embodied creative exploration, could help organizations in a non-artistic context. This led, for example, to an elaborate research project with Deloitte Innovation BV which explored the potential

of full-body interactions with artistic re-mediations of big data in a 'mixed reality' environment. Meanwhile, the lab kept facilitating an increasing amount of educational activities for bachelor and master students of the HKU through courses, workshops, and interdisciplinary projects. The developed methods and technologies have also been translated into workshops given to a wide array of professional practices and international partners, for example: *the Central School for Speech and Drama* (London, UK), *the T7 Centre for Practice as Research in Theatre* (Tampere, Finland), *Teatercentrum* (Malmö, Sweden), and *Cultuurconnect* (Brussel, Belgium).

Dramaturgy of 'Mixed Reality' experiences

Since the beginning of my work at the professorship *Performative Processes* I have presented my ongoing research at national and international conferences and symposia. I started by focusing on how technology can enhance the creative process in general. But gradually, after doing a lot of practice-led research projects with professionals and students, I started concentrating more on how we can create meaningful 'mixed reality' experiences by questioning what know-how is needed for its development and which conceptual 'frames' and language are necessary to understand both the creative design process and the experience of the end result. After giving a keynote lecture at the *IETM Spring Plenary* meeting in Amsterdam in April 2016 I was asked by this European theatre network organization to write a publication on the performing arts and emerging technologies.

INSPIRATION

"If there's any object in human experience that's a precedent for what a computer should be like, it's a musical instrument: a device where you can explore a huge range of possibilities through an interface that connects your mind and your body, allowing you to be emotionally authentic and expressive."

- Jaron Lanier

It consists of two parts: an introduction written by me on dramaturgical and design questions related to theatrical 'mixed reality' experiences, and six best practices from the performing arts, written by the artists themselves with an emphasis on lessons learned through sharing the design process rather than a descriptive success story of the end product. This publication led to an invitation to give a lecture at the department of Dramaturgy and Dramatic Criticism at *Yale School of Drama*, Yale University in New Haven, USA. Not because I am in any way an accomplished academic scholar, on the contrary, but rather as a recognition of the importance of my attempt to use conceptual 'frames' from theatre dramaturgy in expanded forms of theatrical experiences, especially in the context of 'mixed reality' technologies. To bring these conceptual 'frames' back into practice, I started to explore the role of what I (and others) have called a 'technical dramaturg', which functions as a translator between the artistic performative concept and creative technological development. For example, after participating as a researcher using 'mixed reality' techniques in the project *If you are not there, where are you?* (IYANTWAY) by the

professorship *Performative processes* in collaboration with Maartje Nevejan, and sharing my learning process in the book with the same name,⁵ I advised the design of the VR-experience by Monobanda as a technical dramaturg.

Turning 12 years of experience into a PhD research project

The understanding that the performing arts embody a domain of expertise that is essential to the creative and technical development of meaningful 'mixed reality' experiences has gradually been adopted by VR/AR developers and festivals in recent years, showcasing a re-emergence of immersive theatre experiential forms and interdisciplinary collaborations of virtual and augmented reality designers with performing arts disciplines. It is in this context, for example, that in 2018 and 2019 I was invited to be on the jury of the *RectoVRso: International Festival of Art and Virtual Reality* for the best VR Artwork at Laval Virtual, the largest conference on VR and AR technologies in Europe since 20 years. Only for the last two years have they had an art exhibition.

Seeing how the world of VR/AR experience design and the performing arts are slowly starting to collaborate, and having done practice-based interdisciplinary explorations for 12 years, I felt a strong need to deepen my know-how by analyzing and connecting these practices to academic discourse, including relevant theories and

⁵ Published by International Theatre and Film Books.

concepts. I wish to become more knowledgeable on the interdisciplinary scholarly fields to which my practice connects and become more precise in articulating these relationships in various complex contexts. This led to my 2018 PhD research proposal, entitled: *Creative processes in collaborative 'mixed reality' environments: Stimulating invention and innovation through improvisation*. This proposal was awarded the Doctoral Grant for Teachers by the Dutch national research organization NWO. The official start of the PhD research project will be September 2019.

Creative processes in collaborative 'mixed reality' environments: Stimulating invention and innovation through improvisation. A summary.

Creativity is essential for innovation and is part of the practice of both artists and engineers. Traditionally, art centers on the generation of new ideas and problem finding, while engineering focuses on the implementation of ideas and problem solving, especially in the context of utilizing technology. However, both are essential aspects of creative processes, offering new insights and solutions to real-world problems. Artists are trained to use improvisation as a distinct strategy within their creative process to allow something new to emerge. Performing artists in particular are skilled at making spontaneous decisions in language, physical action, and use of the performative space, as well as sharing their immediate reflections within their team. 'Collaborative Mixed Reality Environments' (CMRE) enable the generation and adaptation of ideas and concepts through full-body interaction with spatial

manifestations of real-time computer-generated content by employing large-scale projection mapping techniques, motion capture, and augmented and virtual reality technologies in various interconnected configurations.

This research project studies the impact of 'Artistic Structured Improvisation Techniques' (ASIT) in 'Collaborative Mixed Reality Environments' (CMRE) on art and engineering design practice and education, and aims to stimulate invention and innovation in an early stage of the process. It offers new perspectives and methods for such design processes by introducing theoretical concepts and practices from the performing arts. It does so by designing, executing and evaluating a distinct set of interventions by an interdisciplinary team of teachers from University of Twente (UT) and the HKU University of the Arts Utrecht (HKU) in graduate student courses and professional practices in collaboration with the Utrecht University (UU). Furthermore, knowledge gathered will be translated into techniques for an 'Embodied Immersive Learning' (EmlL) pedagogy.

In this research project, improvisation techniques and brainstorm methods used in arts and design are translated into a specific set of ASITs, which employ auditory and visual language, the physical body, and physical and virtual objects in relation to 'mixed reality' environments and technologies that enable direct manipulation of these elements. This study builds on experience from existing interdisciplinary art-science-technology projects at UT and HKU, especially at the HKU *Media and*

Performance Laboratory, which has enabled practice-led artistic research on the intersection of performance, media, and technology and the UT *DesignLab* which connects science and society through design.

This research project poses three main questions:

- 1 How can 'Artistic Structured Improvisation Techniques' (ASIT) stimulate invention and innovation in the early stage of a design process in a 'Collaborative Mixed Reality Environment' (CMRE) in art and engineering education?
- 2 How do ASIT and CMRE configurations influence each other in this context?
- 3 How does the application of ASIT in CMREs translate into an 'Embodied Immersive Learning' (EmlL) pedagogy?

Benieuwd naar meer?

- Keynote speech *Mixed Reality and the Theatre of the Future* - IETM Amsterdam Plenary meeting April 2016: <https://www.youtube.com/watch?v=f6d2JepgILs>
- IETM publicatie: *Fresh perspectives #6 Mixed reality and the Theatre of the future. Arts and new technologies*: <https://www.ietm.org/en/publications/fresh-perspectives-6-mixed-reality-and-the-theatre-of-the-future>

CRISSMAN TAYLOR

geeft al 25 jaar les op het *HKU Utrechts Conservatorium*, op het gebied 'Musician's Health'. De afgelopen 5 jaar is dit gebied uitgebreid en het heet nu 'Musician in Balance'. In dit gebied is een aantal onderzoeken gedaan over hoe oriëntatie, coördinatie en evenwicht kunnen bijdragen aan het onderwijs voor de professionele musicus. Door interdisciplinair te werken kun je aspecten van bewegingsleer, neuromotorisch onderzoek, performance psychologie en ergonomie inbrengen in een praktisch curriculum voor de conservatoriumstudent. Informatie daarover is te vinden op de website: musicianshealth.hku.nl.

Crissman Taylor heeft als violiste 20 jaar internationale performance ervaring en is oprichter van het *Artist in Balance Institute*. Interdisciplinaire samenwerkingen omvatten performance onderzoek met Tony Thatcher van de *Laban School of Dance* en advies aan de *Open University*, Londen.

De kracht van artistiek onderzoek in een educatieve setting

De kans om onderzoek te doen binnen een conservatoriumsetting is waardevol. Zo kan je musici in ontwikkelingsstadia benadrukken, en goede feedback krijgen. Hiermee kan het curriculum dan weer worden verrijkt en maak je weer een volgende stap in je onderzoek. Dan bouw je als een huis!

Waarom zou je ook onderzoek gaan doen als docent?

Een onderzoek binnen je werk op de HKU betekent dat je ruimte krijgt om je droomscenario uit te proberen en te toetsen.

Net als bij het omspitten van een tuin, kan je daardoor in toekomstige jaren meer oogst krijgen

Violinist in Balance

Het meest recente onderzoek ging over hoe ergonomie en gerichte coördinatietraining voor violisten kan worden gestroomlijnd in het onderwijs.

Technieken als 3D printing en modulaire sets om custom hulpstukken te maken (kinhouders en schoudersteunen) zijn deel van het onderwijspakket. Wij hebben gemerkt dat zonder hertraining van verkrampte speelgewoontes, aangepaste hulpstukken hun werk niet goed kunnen doen. Gericht cursusmateriaal voor het trainen van coördinatie, gekoppeld aan testsets van hulpstukken, verbreedt het repertoire van oplossingen voor musici om gezond en effectief te blijven in hun beroep. Het Onderzoek *Violinist in Balance* zal dit jaar afgerond worden.

Voor meer informatie zie: <http://violinistinbalance.org/>

JOOST VAN WIJMEN

werkt als kostuumontwerper en social designer, geeft onderwijs en doet onderzoek. Joost studeerde theatervormgeving aan de HKU en aan *Kunsthochschule Weißensee Berlin*. Als kostuumontwerper werkte hij voor opera-, theater-, musical en dansgezelschappen zoals Staatstheater Mainz, Joop van den Ende, Opera Studio Nederland, Dansgezelschap de Stilte, M-Lab, Nanine Linning en het Helsinki Philharmonic Orchestra, en met diverse regisseurs en choreografen waaronder Monique Corvers, Paul Eenens en Monique Wagemakers. Joost is ook redactielid van *Platform-Scenography*. Als docent aan HKU Theater bij de bachelor Theater-vormgeving combineert hij zijn kennis als toegepast ontwerper met zijn ervaring als onderzoeker in de uitwisseling met een nieuwe generatie ontwerpers. Joost werkt graag in verschillende contexten.

Vanuit mijn wens om meer verdiepend en onderzoeksmatig te werken, startte ik in 2013 met *ENCOUNTER*. In mijn werk als kostuumontwerper meet ik lichamen op, of past ik kostuums aan. Tijdens dat proces raak ik anderen aan. Die aanraking beïnvloedt de persoonlijke ruimte om het lichaam, de lichaamsbeleving en de relatie tussen de ontwerper en degene die de aanraking ondergaat. Dit vormt het uitgangspunt voor *ENCOUNTER*. Binnen het project staat de aanraking van de ander niet meer ten dienste van een toegepast ontwerpproces, maar vormt deze het beginpunt van een autonoom, performatief onderzoek naar (veranderend) lichaamsbewustzijn aan de hand van een geënceneerde fysieke ervaring.

ENCOUNTER (embed link)

www.project-encounter.nl

De afgelopen jaren ontwikkelde ik het praktijkgerichte onderzoeksproject *ENCOUNTER*, over het ervaren van ons veranderende lichaam binnen een performatieve⁶ context en het effect daarvan op ons gedrag. Binnen dit project staat de ontmoeting met het publiek centraal. Middels geënceneerde ontmoetingen wordt de 'toevallige voorbijganger' medemaker, waarbij het ervaren van het lichaam en het lichaamsbewustzijn centraal staan.

⁶ Performativiteit verwijst naar de handeling van het enceneren. Door performativiteit wordt iets actief. Performativiteit zet iets in werking: bijv. performatieve taal is taal die activeert, creëert.

ENCOUNTER onderzoekt, door middel van ontworpen interventies, hoe dat bewustzijn in bepaalde situaties of fases gedurende ons leven kan veranderen, en de impact die dat heeft op onze sociale interactie. Ik onderzoek in en door deze ontmoetingen op een praktische en tastbare manier de grenzen van ons lichaam. In het project ontstaan nieuwe verbintenissen waarin ik samenwerk met bijvoorbeeld middelbare scholen, de zorg, culturele instellingen of gebruikers van de openbare ruimte. *ENCOUNTER* is een doorlopend performatief onderzoeksproject. Het project is opgebouwd uit losse delen. Ieder deelproject is te herkennen aan het symbool # gevolgd door het volgnummer. Ieder deelproject heeft een eigen vorm en wordt ontworpen voor specifieke doelgroepen, belanghebbenden, partners en contexten. Deze partners zien in mij een makende onderzoeker en/of onderzoekende maker die door nieuwe werkvormen in contact komt met nieuwe domeinen en daardoor nieuwe verbintenissen legt met de praktijk, en die hiermee nieuwe mogelijkheden zichtbaar maakt en ontsluit die relevant zijn voor de eigen achterban.

De ander, de 'toevallige voorbijganger', of het publiek worden onderdeel van het onderzoek, wat het mogelijk maakt om de fysieke ervaring te ondergaan, te bevragen, te onderzoeken en te bespreken. Thema's die aan bod komen zijn kwetsbaarheid, intimiteit, nabijheid, privacy, 'de ander' ontmoeten, deelnemen en gezien worden, het doorbreken van grenzen en (on)veiligheid. Elke *ENCOUNTER* bestaat uit vier pijlers en een (in eerdere *ENCOUNTERS* ontwikkeld en beproefd) script.

INSPIRATIE

Het project *Your Line or Mine* (embed link <https://yourlineormine.com/>)

In de periode 2013-2018 vonden diverse *ENCOUNTERS* plaats bij o.a. het Stedelijk Museum Den Bosch, het Van Abbemuseum, Vitalis Woonzorg Eindhoven, Huygens Lyceum Eindhoven, Aids2018 en op diverse plekken in de openbare ruimte. Ik ontwierp bijvoorbeeld in *ENCOUNTER#2* twee klittenband pakken die deelnemers konden aantrekken. Wanneer ze elkaar aanraakten zaten ze aan elkaar vastgeplakt. In *#3* verzamelde ik lichaamsmaten in een ruimtelijke installatie.

ENCOUNTER#6 bestond uit een reeks ontmoetingen waarbij ik vroeg of deelnemers hun littekens na wilden laten borduren. Zo ontstond een collectie van 75 littekens van kinderen, pubers, volwassenen en ouderen. Ze onthullen kleine of juist grote persoonlijke verhalen rondom het veranderende lichaam en de impact die dat heeft op het lichaamsbewustzijn en de sociale interactie. *ENCOUNTER#6* is een reizende tentoonstelling van de geborduurde littekencollectie. De tentoonstelling reist vanaf mei 2019 langs een bibliotheek ('s Hertogenbosch) en ziekenhuizen (ETZ Tilburg) en eindigt in een museum (TextielMuseum Tilburg) in oktober 2019. Gedurende de expositie zullen ook live *ENCOUNTERS* plaatsvinden.

Zie voor meer informatie de website van Joost van Wijmen, Platform Scenografie en het Van Abbemuseum. (embed de hierna volgende links respectievelijk

- <http://joostvanwijmen.nl/#/onderzoek/>
- <http://www.platform-scenography.nl/encounter4/>
- <https://vanabbemuseum.nl/programma/programma/encounter-4/>

Aanpak van het artistieke onderzoek

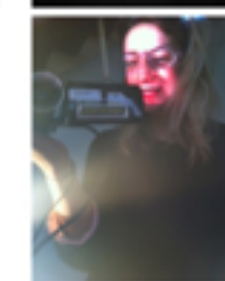
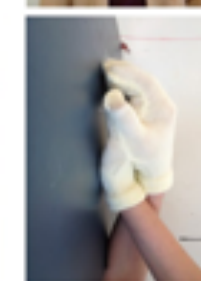
Om de werking en impact van *ENCOUNTER* te kunnen onderzoeken, is concreet onderzoeksmateriaal nodig dat de ontastbare ervaringen tastbaar en grijpbaar maakt. Daartoe worden tijdens iedere geënceneerde ontmoeting een aantal tastbare producten gerealiseerd. Door deze producten te verzamelen, te ordenen en te delen/exposeren (fysiek en/of online) maak ik het doel, de vorm, de ervaringen en de opbrengsten van *ENCOUNTER* tastbaar en zichtbaar. Daarnaast doet deze manier van onderzoek een actief appèl op de deelnemers. Zij worden direct op een activerende manier betrokken. Dit genereert waardevolle uitkomsten en inzichten, die enkel ontstaan door deze activerende, directe en artistieke manier van onderzoek doen.

Think through doing

Mijn tip voor toekomstige onderzoekers is: denk door te doen en doe door te denken, waarbij je telkens je vervolgstap aanscherpt aan je vorige stap.

ER
IN
EN
COU
NT

NINKE OVERBEEK MA PRE-PHD

is theaterschrijfster, schrijfdocente en dramaturge. Ze volgde de BA Theaterwetenschap (UU) en de BA *Writing for Performance*. In 2016 behaalde ze haar MA *Comparative Cultural Analysis* aan de UvA. Ze schrijft theaterteksten en theaterbewerkingen in het Engels en Nederlands. Haar werk wordt sinds 2009 opgevoerd en was te zien in verschillende theaters in Nederland. Als schrijfdocente geeft ze les bij Jeugdtheaterschool Rabarber, Huis van Vervoering en DISC International Storytelling Centre in Den Haag. Ook werkt ze in opdracht voor de Tekstmederij. Daarnaast verzorgde ze verschillende workshops en seminars voor universitair studenten, onder andere voor OSL (Onderzoeksschool Literatuurwetenschap UU), ACPA (Universiteit Leiden i.s.m. KABK) en Webster University. Samen met Nirav Christophe en Marjolijn van den Berg voerde ze de redactie over de lectoraat-uitgave *Dansende Tongen, talige schrijfstrategieën voor hedendaags theater* en schreef ze het hoofdstuk 'De taal als bril'. Marjolijn en Ninke verzorgden op basis van de theorieën uit dit boek een reeks schrijfworkshops voor vakgenoten en docenten in het kunstonderwijs. Zie voor meer info over het boek en de masterclasses www.dansendetongen.nl

Artistiek onderzoek als een manier van denken

Artistiek onderzoek is een vorm van kennisvergaring via beleving. Het is emotionele kennis, die alleen precies op deze manier (bijvoorbeeld via film, muziek, sculptuur of poëzie) opgedaan en overgedragen kan worden. Het is een manier van denken, een filosofie. Het staat aan de basis van onze kennisvergaring en zou een belangrijke rol moeten spelen naast andere (wetenschappelijke) disciplines.

Droom voor artistiek onderzoek

Mijn droom is dat artistic research, met name op schrijfvak, geïntegreerd wordt in een academische/universitaire context.

Onderzoekspad: van bachelor naar PhD

In mijn afstudeerjaar deed ik onderzoek naar de taal als materiaal van een (theater)schrijver. Dat resulteerde in een hoofdstuk in *Dansende Tongen*: 'De taal als bril'. Mijn interesse ligt bij de klank van woorden, de beelden die via de taal kunnen worden opgeroepen, en de werelden die opengaan tijdens het schrijfproces: de zintuiglijkheid van de taal. In mijn onderzoek richt ik me op het proces van perspectiefkeuze in een tekst. Wat is er nodig voor dat proces, hoe hangt het samen met onze emoties en ervaringen, onze fysieke, zintuiglijke belevingen? Hoe vertalen die keuzes zich in stijl en ritme?

In het onderzoek waar ik nu mee bezig ben, combineer ik mijn eigen academische achtergrond met een creatieve manier van werken, waarbij ik met name geïnteresseerd ben in het schrijfproces en minder in het schrijfproduct.

In mijn master *Comparative Cultural Analysis* speelde het concept 'Focalization' (Mieke Bal) een belangrijke rol. Daarmee wordt op een heel precieze manier het vertelperspectief van een tekst geanalyseerd. Hoe verhoudt dat concept zich tot mijn praktische perspectiefonderzoek?

Neurolinguïst Mark Johnson beschrijft in *The aesthetics of meaning and thought* dat het maken van kunst, bijvoorbeeld het schrijven van poëzie, een manier van denken is. Hij benadrukt het fundamentele belang van onze zintuiglijke beleving voor ons begrip van de wereld. Door zijn neurolinguïstische inzichten te koppelen aan Bals 'Focalization', hoop ik een schrijfmethode te ontwikkelen die een zinvolle aanvulling kan zijn op het hedendaagse academische schrijven. Die werkwijze moet een lesmodule worden die aan verschillende universitaire faculteiten gedoceerd kan worden.

Om tot deze schrijfmethode te komen, combineer ik mijn eigen makerschap als schrijfster met kennis die opgedaan wordt tijdens de schrijfworkshops die ik geef in het kader van mijn onderzoek.

PhD: waar het creatieve schrijfproces, 'tacit knowledge' en rouw & verlies samenkomen

Dit onderzoek bevindt zich in de pre-PhD fase. Dat betekent dat deze samenvatting vooral een reflectie is op een onderzoeksproject dat nog in ontwikkeling is.

Ik werk in mijn onderzoek vanuit de veronderstelling: "Een methode van schrijven gebaseerd op fictokritische (fictocritical)

INSPIRATIE

Ik ben groot fan van het werk van literatuurwetenschapper Carrol Clarkson, omdat zij een literaire schrijfvorm hanteert in haar wetenschappelijke werk. Bovendien legt ze interessante verbanden tussen kunstanalyse, ethiek en rechtspraak.

Op dit moment wordt het meeste van mijn werk geïnspireerd door het neuro-linguïstische werk van George Lakoff en Mark Johnson.

schrijfstrategieën en geïnspireerd door het creatieve schrijfproces, kan nog onbenoemde kennis (tacit knowledge) over rouw en verlies benoembaar/inzichtelijk maken.”

Fictocritical writing

Er is een stroming in de (academische) literatuur, die ontstaan is vanuit antropologische en feministische disciplines, waarin fysieke en persoonlijke ervaringen van de auteurs worden gecombineerd met een analytische/reflectieve houding ten opzichte van die ervaringen. Deze teksten zijn vaak zowel performatief als beschouwend, bevatten zowel anekdotische als meer kritische tekstsoorten. Ik ga vanuit deze stroming van teksten onderzoeken welke schrijfstrategieën worden ingezet, welk effect dat heeft en welke kennis daarmee wordt ontsloten.

Onbenoemde kennis over rouw en verlies
Om mijn onderzoek af te bakenen, richt ik me op ‘tacit knowledge’ (nog onbenoemde kennis) over rouw en verlies. Ik kies voor

deze onderwerpen omdat het behalve ‘concepten’, ook lichamelijke ervaringen zijn. Het conceptualiseren en begrijpen van het fenomeen is in dit geval niet los te koppelen van de fysieke ervaring ervan. Met name in rouwverwerking en processen van verlies is het onbenoembare van onze kennis hierover van wezenlijk belang voor onze conceptualisering en ons begrip van de ervaring.

Methode-ontwikkeling

Mijn veronderstelling is, dat door het leren werken met specifieke, aan ‘fictocritical writing’ afgeleide methoden, kennis ontsloten wordt die we (deels onbewust) in ons lijf hebben opgeslagen. Met deze opgedane kennis, kunnen we vervolgens scherper geschreven teksten analyseren, omdat de vertaling van fysiek naar taal en terug soepeler verloopt.

Ik ben benieuwd op welke manier deze complexe manier van informatieverwerking zich verhoudt tot de filosofische concepten waar in een academische context mee wordt gewerkt. Ik vermoed, op basis van Johnsons werk, dat het van belang kan zijn voor academici om in verbinding te staan met hun eigen lijfelijke ervaringen en hoe deze zich verhouden tot hun filosofische en analytische werk en inzichten.

Ik denk dat het mogelijk is om een methode van creatief schrijven te ontwikkelen die heel specifiek inzet op het verwerken van kennis op een academisch niveau, met als doel de lichamelijke verbinding met de filosofische concepten waarmee gewerkt wordt te herstellen. Daarmee wordt een onnatuurlijke knip tussen ‘denken’ en ‘be-

leven’ weggehaald. Op dit moment houd ik me bezig met de vraag hoe Bals begrip ‘focalization’ zich verhoudt tot de neurolinguïstische kennis die Johnson introduceert. De vraag: ‘wie spreekt en wie observeert?’ moet wellicht worden uitgebreid met de vraag: ‘wiens metaforische concepten liggen hieraan ten grondslag?’

Vanuit de stelling:

“Een methode van schrijven gebaseerd op fictokritische (fictocritical) schrijfstrategieën en geïnspireerd door huidige kennis over het creatieve schrijfproces, kan nog onbenoemde kennis (tacit-knowledge) over rouw en verlies benoembaar/inzichtelijk maken.”

... onderzoek ik in hoeverre mijn veronderstelling klopt en op welke manier genoemde schrijfstrategieën op een productieve manier kunnen worden overgedragen, geoefend en ingezet in een academische context.

KAISU KOSKI DOCTOR OF ARTS

Artist-researcher studied media and performance art and theory at the University of Lapland and Amsterdam University of the Arts. Kaisu is an adjunct professor of arts-based research at the University of Tampere, Finland, and currently carries out an Academy Research Fellow project developing films for medical curricula in Finland, Denmark, and the U.S. She has conducted research fellowships in the medical schools of University of Alberta, Plymouth University, and Rice University.

Work and interests

Her work, of which you can get an impression on her website, is performative, transdisciplinary, and a mixture of media and live art. In 2007 she published an academic dissertation, *Augmenting Theatre: Engaging with the content of performances and installations on intermedial stages*. Three artworks formed part of the dissertation. Kaisu published peer reviewed articles on arts-based research, medical education, and bioethics. Her work has been exhibited in Europe, North America, Asia, and Australia, in platforms such as Künstlerhaus Mousonturm, Hasselt Triennial, Estonian Museum of Applied Arts, The Lab in San Francisco, and the CICA Museum in Korea, and has received multiple official selections in the film festival circuit.

Project: Vaccine hesitancy

FILM

Title: *Conversations with vaccine-critical parents*

Film by Kaisu Koski, in collaboration with Johan Holst

HD video, duration 16:40

The film is a poetic documentary about vaccine hesitancy, based on interviews with vaccine-critical parents and their home videos in the Netherlands and Finland. It explores the health beliefs and concepts underlying the parents' vaccine criticism, such as their understanding of the immune system and importance of illness in a child's development, as well as their definitions of 'natural'. The parents' perceptions of health have been interpreted in arts-based diagrams and discussed with a vaccine researcher. This work is part of the Academy Research Fellow project of Kaisu Koski, funded by the Academy of Finland, developing arts-based cinematic representations of the patient and the doctor in medical education. The film was pilot tested in medical education at the University of Tampere in August 2016.

PRINTS

Title: *Theory of illness #1-4*

Kaisu Koski

The diagrams are arts-based interpretations of vaccine-critical parents' health beliefs. The parents were interviewed in the Netherlands and in Finland in 2015 and 2016.

PHOTOS

Title: *Syringe sequence #1-2*

Kaisu Koski

The photos portray medicinal plants such as Echinacea and Allium, which have been grown in syringes.

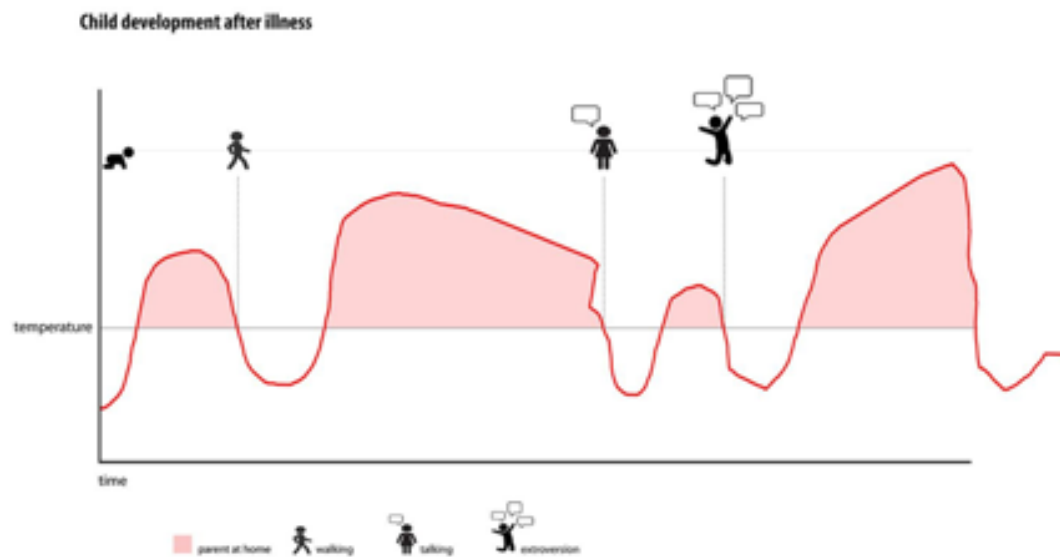
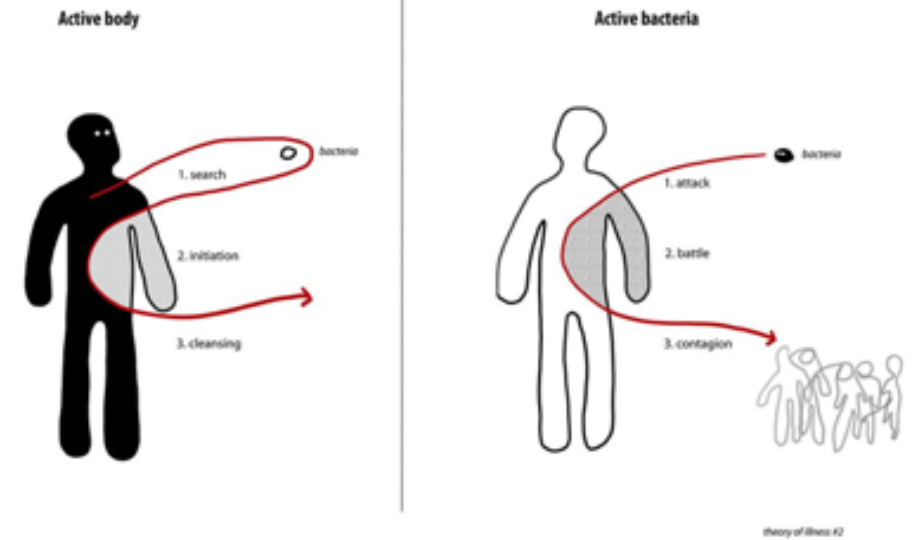
Publicaties

- Koski, K. & Lehto, J.T. & Hakkarainen, K. (2018) *Physicians' self-disclosure and vaccine-critical parents' trust: Preparing medical students for the parents' difficult questions*. Health Professions Education.

- Koski, K. & Lehto, J.T. & Hakkarainen, K. (2018) *Simulated encounters with vaccine-hesitant parents: Arts-based video scenario and a writing exercise*. Journal of Medical Education and Curricular Development, 5:1-9.
- Koski, K. & Holst, J. (2018) *Interdisciplinary Dialogue on Vaccine Hesitancy: Developing Trust and Shifting Stereotypes*. Journal of Clinical Research & Bioethics, 9(1).
- Koski, K. & Holst, J. (2017) *Exploring Vaccine Hesitancy through an Artist-Scientist Collaboration: Visualizing Vaccine-Critical Parents' Health Beliefs*. Journal of Bioethical Inquiry, 14(3):411-426.

Want to see more work?

- Immunisations (embed link) <http://www.immunisations.com/>
- Conversation with vaccine-critical parents (embed link) <https://vimeo.com/217632310>

MARIEKE NOOREN

MA

is dramaturg/creatief producent bij WildVreemd/
The Smartphone Orchestra en dramaturg bij het cross-sectorale project *Digest The Future* van SPACE/Petra Ardai. WildVreemd is een Nederlands artist-based laboratorium. Ze streven naar de uitwisseling van inhoudelijk sterke en diepgaande maar toegankelijke ervaringen, altijd op zoek naar menselijke verhalen achter technologische ontwikkelingen.
Marieke was voorheen coördinator van het lectoraat Performatieve Maakprocessen en is vanaf 2019 als artistiek onderzoeker aan hetzelfde lectoraat verbonden. Daar onderzoekt ze (oude) storytelling in nieuwe media.

Betrokkenheid bij het lectoraat

De laatste twee jaar was ik samen met Debbie Straver coördinator van het lectoraat en zorgde ik voor de verbindingen tussen het onderzoek, de praktijk en de samenleving. Waar willen we dat het onderzoek landt? Hoe kunnen we nieuwe, niet geijkte verbindingen leggen tussen kennisdomeinen? Hoe kan de kennis uit ons onderzoek voortvloeien? Ik heb verschillende conferenties, lectoraatsdagen en boekpresentaties georganiseerd. Ik was, ook als productieleider, nauw betrokken bij *IYANTWAY* (*If you're not there where are you*), een transmediaal project dat een samenwerking is tussen kunst en wetenschap en dat een compleet nieuw narratief creëert voor mensen met absence epilepsie.

Kunst als kennis

Ik ben zeer geïnteresseerd in kunst als kennis: hoe de unieke kijk van kunstenaars, de vrijheid die kunst als kader geeft (kunst hoeft tenslotte per definitie niet nuttig of waar te zijn) en de co-creatie met anderen heel nieuwe en gefundeerde kennis kunnen opleveren. Hoe kun je die kennis weer verbinden aan andere domeinen, zoals maatschappij, wetenschap of bedrijfsleven?

Ik ontleed artistiek onderzoek als een relatief nieuwe, vrijere vorm van onderzoek. Wetenschap moet zich houden aan de intersubjectiviteit. Kunst biedt meer vrije ruimte. Het kan letterlijk een speelruimte voor nieuwe gedachten, nieuwe vragen en nieuwe kennis zijn. Het project *IYANTWAY*, dat in deze bundel door Falk Hübner wordt beschreven, is daar een heel goed voorbeeld van. Hier werden nieuwe vragen gesteld, het project gaf een nieuwe kijk op

een onderwerp waar wetenschappers al heel lang mee bezig zijn. Zo kan het de wetenschap en samenleving ook weer vooruit helpen.

Het lijkt me spannend als er meer kunst- en wetenschapsprojecten binnen de HKU georganiseerd zouden worden. Dat wetenschappers en aanstaande wetenschappers (hersenonderzoekers, natuurkundigen, artsen, etc.) meer met kunstvakstudenten samenwerken zodat beiden van elkaar kunnen leren en nieuwe vragen kunnen stellen.

Eigen volgende stappen

Na verschillende presentaties van onderzoeksresultaten te hebben georganiseerd en als producent betrokken te zijn geweest bij enkele onderzoeken, ga ik de komende periode zelf onderzoek doen. Ik onderzoek op de vloer, als dramaturg en creatief producent, twee projecten: *Digest The Future* van SPACE (een 'Visionary Storytelling' project) en *The Social Sorting Experiment* van The Smartphone Orchestra/WildVreemd (een live-technologie performance over de invloed van data). Bij beide projecten ga ik onderzoeken hoe het theatrale kader kan werken om maatschappelijke issues te verbeelden en hoe makers dat aanpakken.

International Platform for Performer Training conferentie

Samen met initiatiefneemster Katarina Bakatsaki heb ik in 2017 een conferentie in Utrecht georganiseerd voor het *International Platform for Performer Training* (embed link <https://performertrainingplatform.wordpress.com/>). Dit is een jaarlijkse makersconferentie die elke keer in een andere

stad plaatsvindt. Performance docenten, studenten, onderzoekers en scholars ontmoetten elkaar gedurende vier dagen in Utrecht. Een intensieve en gelaagde ontmoeting over de hedendaagse performance praktijk en hoe dat 'te doceren'.

De titel van deze conferentie was: *Dis/Embodiment in contemporary performance practices: How do contemporary performance practices describe and inscribe the dis/embodiment and corporeality of performers and therefore their training?*

Dat leidde tot interessante vragen van theaterpedagogen rondom performance en kunstvakonderwijs, zoals:

- Through current curricula we (consciously or unconsciously) install certain bodies in our students. In what way do you look at bodies?
- According to you, is your perspective on bodies also connected to geographical location?
- How does your perspective on bodies consciously or unconsciously inform your practice?
- Which bodies are represented in your practice and which bodies may be missing?
- Does the body become a co-performer, medium, or subject in your practice, if so, how?
- What skills does the student need to develop in order to become an artist body?
- How do these skills intersect with philosophical and technological discourses on bodies?
- How do these discourses impact our curricula?

INSPIRATIE

Ik vind Donna Haraway heel inspirerend. Hoe zij wetenschap en kunst verbindt en de grenzen oprekt. Een citaat van haar is een inspiratie voor hoe ik (onderzoeks)projecten en artistiek onderzoek wil benaderen:

"Cynisme is geen aanvaardbare houding in het licht van de huidige crises waar we middenin zitten, slechts 'in verwarring blijven' is acceptabel. Daarvoor heb je esthetische, cognitieve, literaire, technische, sensuele talenten nodig - en dat alles gepaard met diepgaand denken, aftasten, verdragen, voelen en handelen."

Dat vind ik wel een mooi streven in hoe artistiek onderzoek aan te gaan.

Het was een bijzondere ontmoeting tussen choreografen, regisseurs en academici uit o.a. Iran, Groot-Brittannië, Zwitserland, Brazilië en Finland. Met diverse lezingen, presentaties en discussies over o.a. theater- en danspraktijken die lichamelijke onderzoek middels een posthumanistische, queer en postkoloniale lens.

Werk van Marieke zien?

- Space Explorers
<https://www.spaceexplorers.nl/nl/project/digest-the-future-2/>
- If you're not there, where are you?
<https://www.areyouthere.nl/>

- IYANTWAY 2017 compilatie
<https://vimeo.com/280540535?from=outro-embed>
- The Smartphone Orchestra
<https://www.smartphoneorchestra.com/>

NYNKE WINKLER PRINS POSTMA [MA]

werkt als **lecturer bij HKU Kunst en Economie** en als **theoriedocent bij HKU Media, opleiding Audiovisuele Media**. Tijdens haar studie Kunstgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht specialiseerde zij zich in iconologie (beeldinterpretatie) in kunst- en mediateksten. Na haar studie is ze gaan werken als **lecturer Contemporary Visual Culture, Film, and Television** aan Stenden University, waar ze een minor Entertainment-Education verzorgde. In deze minor stond het vormgeven van mediaconcepten waarin geprobeerd wordt een sociale gedragsverandering te creëren centraal. Nynke's focus ligt op transmediaconcepten en ontwerpgericht onderzoek. Beeldtaal, storytelling en gedragsverandering (met name in de gezondheidszorg), het komt allemaal weer samen in haar onderzoek voor het lectoraat Performatieve Maakprocessen. In dit onderzoek is ze met name geïnteresseerd in de link tussen empathie en visuele communicatie en hoe we dit weer kunnen implementeren in ons onderwijs.

Onderzoeksinteresses

Als onderzoeker ben ik geïnteresseerd in de rol van visuele communicatie/visual storytelling in interventies (cross-/transmediaconcepten) die gericht zijn op sociale gedragsverandering, met name binnen de gezondheidszorg. Ik probeer hierin de link te leggen tussen empathie en visuele communicatie en hoe we dit weer terug kunnen koppelen in ons onderwijs en in de vormgeving (aanpak) van dit soort concepten.

Artistiek onderzoek: verbinding met de samenleving

In een omgeving als de HKU past een vorm als artistiek-/ontwerpgericht onderzoek heel goed. In mijn beleving zijn de mooiste voorbeelden van artistiek-/ontwerpgericht onderzoek, die waarin de onderzoeker over zijn eigen creatieve muur heen kijkt naar complexe vraagstukken die zich binnen onze samenleving afspelen. Door gebruik te maken van creatieve tools en middelen, van verbeelding en empathie, kan een andere kijk verkregen worden op het vraagstuk, waardoor een nieuwe ontwerp-oplossing gecreëerd kan worden. Ontwerpgericht onderzoek is een bundeling van verschillende 'stakeholders' en daardoor van verschillende vormen van kennis en inzichten. Belangrijk hierin is natuurlijk de link tussen praktijk en onderzoek en, niet te vergeten, het onderwijs!

Droom: van voorbeeld naar praktijk

Er zijn heel veel mooie projecten op te noemen als voorbeelden waarin complexe vraagstukken met behulp van praktijk, onderzoek en creatieve makers onder handen zijn genomen. Mooie projecten binnen het lectoraat, binnen de opleiding, in de afstu-

deerwerken van studenten en in samenwerkingsprojecten met de praktijk. Mijn droom is dat het niet alleen blijft bij verschillende voorbeelden, maar dat die uiteindelijk ook in de praktijk toegepast gaan worden. Om dit te kunnen realiseren moeten we onderwijs, praktijk en onderzoek nog meer met elkaar in verbinding brengen.

Zie de meerlagigheid van onderzoek

Onderzoek is meer dan een relaas aan feitjes – het is het bundelen van inzichten en krachten. Het is het opzetten van andere brillen, luisteren naar verschillende standpunten, het kijken naar verschillende beelden en een andere blik werpen op een probleem. Onderzoek is lezen, praten, kijken en luisteren. Het is (beeld)verhalen vangen, creëren en vertellen. De kracht van onderzoek komt voort uit openstaan voor samenwerkingen met mensen uit de praktijk, creatieve makers, studenten en onderzoekers.

Het ziekenhuis als atelier

In 2006 werkte ik in Leeuwarden bij de opleiding *Media & Entertainment Management* (Stenden University) en werd ik eigenaar van de minor Entertainment-Education. Deze module was in samenwerking met het *Centrum voor Media & Gezondheid* in Gouda opgezet en onze studenten werkten voor verschillende opdrachtgevers uit de praktijk. De meeste van deze opdrachtgevers waren ngo's of GGD's uit heel Nederland met zeer diverse vraagstukken: gehoorschade bij jongeren, ouderen met depressies, een GGD project over goed leren tanden poetsen onder allochtone kinderen uit Amsterdam, het stimuleren van condoomgebruik onder jongeren, etc. Het doel van deze minor was dat studenten

INSPIRATIE

Antanas Mockus als Superhero!

"Knowledge empowers people.
If people know the rules, and are sensitized by art,
humor, and creativity, they are much
more likely to accept change."
- Antanas Mockus

beter leren hoe zij medische informatie zo kunnen "verpakken" in cross-/transmedia-concepten dat de boodschap beter overkomt en de doelgroep ook daadwerkelijk haar gedrag gaat veranderen.
(Bouman 2006, Singhal & Rogers 1999)

Informereren door middel van entertainment is niet nieuw. Kijk bijvoorbeeld naar de geschiedenis van de kunsten en je kan verschillende voorbeelden aanwijzen. Ter lering en vermaak is een oud begrip. Ook in onze hedendaagse maatschappij zien we steeds meer praktijkvoorbeelden waarin de (medische) praktijk en creatieve makers samen proberen te werken aan complexe (maatschappelijke) vraagstukken. Een mooi praktijkvoorbeeld hiervan is de animatiefilm *Paultje en de draak*, een samenwerking tussen Il Luster Productions en het Nederlands Kankerfonds (2008). Een project bedoeld voor kinderen met kanker en hun omgeving. Het verhaal gaat over Paultje die moet vechten tegen kanker. De verschillende stadia van zowel de ziekte als de emoties van het kind worden zeer beeldend overgebracht, zodat het verhaal over deze ziekte inzichtelijk wordt gemaakt.

Dat dit soort vormen van samenwerken een meerwaarde kunnen opleveren zien we ook terug in ons onderwijs bij de HKU. Bij de school *Kunst & Economie* richten we ons bijvoorbeeld in het nieuwe onderwijsprogramma op een rol met de naam 'connector'. Een connector probeert een crossover te maken door de wereld van creativiteit te verbinden met een niet-creatieve omgeving. Door over de muren heen te kijken probeert een connector een nieuwe blik te werpen op maatschappelijke issues en met behulp van ontwerpgericht onderzoek een oplossingsontwerp te maken.

Toch leveren deze projecten niet altijd succesverhalen op. In 2015 was er bijvoorbeeld een samenwerking tussen het lectoraat, het UMC-WKZ en een groep studenten van *Kunst & Economie* om een pop, genaamd Noes, te ontwikkelen die ingezet kon worden bij kinderen die herhaaldelijk geprikt moesten worden. Door het inzetten van de knuffelpop Noes zou het stressniveau van deze kinderen gereduceerd kunnen worden. Een prachtig project, maar door teveel verschillende partijen, inzichten en werelden is het project helaas niet verder geko-

men dan een prototype. (zie ook Martine Bouwman (2006): *Turtles and Peacocks: Collaboration in Entertainment-Education Television*, over moeizame samenwerkingen tussen makers en ngo's).

Om dit te kunnen veranderen blijft het van belang dat we onderzoek doen naar dit soort projecten waardoor we meer inzicht krijgen in het ontwerpen van deze interventies en zowel praktijk als onderwijs hiermee kunnen voeden.

Het project *Het ziekenhuis als atelier* is dan ook bedoeld als handboek voor projecten die gericht zijn op complexe vraagstukken binnen de medische wereld. Een handboek bedoeld voor de verschillende spelers binnen dit soort projecten: voor studenten in de rol van connector, voor creatieve makers en voor stakeholders uit de praktijk.

In mijn onderzoek richt ik mij met name op vraagstukken uit de medische hoek. Je kan de vraagstukken onderverdelen in 3 verschillende soorten:

- 1 Ontwerpen gericht op gedragsverandering (met name prosociale boodschappen, ook wel Entertainment-Education (EE) projecten of sociale communicatie genoemd).
- 2 Ontwerpen gericht op het communiceren van medische informatie in een (beeld)taal die meer aansluit bij de patiënt.
- 3 Ontwerpen gericht op empathie – het inzichtelijk maken van gevoel en emotie bij medische behandelingen en/of ziekten.

In de meeste gevallen, met name bij projecten gericht op gedragsverandering, zijn de interventies ontworpen als cross- en/of of transmediale concepten. Storytelling en het gebruik van beeldtaal spelen hierbij een cruciale rol. Een van de kenmerken om empathie vorm te geven is het visualiseren en het 'vangen' van de (beeld)verhalen van de patiënt/gebruiker. Deze beelden en verhalen worden vervolgens ingezet in het oplossingsontwerp. Hierdoor kan een concrete boodschap met behulp van storytelling en beeldtaal zó pakkend worden vertaald, dat deze beter aansluit bij de beleefwereld van de patiënt/gebruiker.

Belangrijke stappen in het (ontwerp)proces zijn dan ook:
Verhalen en beelden vangen (empathie en het kunnen inleven);
(Nieuwe) verhalen en beelden kunnen ontwerpen;
(Visuele) verhalen kunnen vertellen.
Het onderzoek richt zich dan ook met name op de link tussen empathie en visuele communicatie en hoe we deze kennis weer terug kunnen koppelen in onze ontwerpen en in het onderwijs.

Tot slot moeten we realiseren dat ontwerpgericht onderzoek zeer mensgericht onderzoek is. Met name in medische omgevingen zijn deze mensen ook zeer kwetsbaar. Hoe ga je om met deze data? Hoe zorg je ervoor dat ook de mens/patiënt beschermd wordt in dit soort projecten? Nu ontwerpgericht onderzoek een steeds belangrijker rol in ons onderwijs gaat spelen, is het van belang dat we hier meer aandacht aan gaan schenken.

INE TE RIETSTAP MA

is theatermaakster en geeft les op HKU *BTh Acting*. Ook is ze al 17 jaar lid van het artistiek team van Festival Tweetakt. Op de HKU geeft ze het vak elementair spel. In dit vak onderzoeken en trainen de studenten de afzonderlijke elementen en principes van het spelen. Naast dit vak geeft ze theaterlessen waarin kijkoefeningen en ruimte voor eerste creaties centraal staan. Ook maakt ze elk jaar een voorstelling met de tweedejaars *Acting*.

Les- en werkpraktijk

Ik geef les op HKU *Acting*. Mijn les heet elementair spel omdat ik de afzonderlijke elementen en de principes van het spelen onderzoek en train. Bijvoorbeeld: registreren wat je voelt, je lichaam vormgeven op de vloer, je op meerdere zaken tegelijk concentreren, de ruimte onderdeel maken van je spel, (nieuwe) manieren zoeken om in een spelstroom te komen en die herhaalbaar maken, contact hebben met je tegenspeler op de vloer, je tegenspeler in beweging brengen, zonder voorbehoud nastreven van je doel in een situatie, inzicht krijgen in je imago, in de rollen die men makkelijk in je ziet of die ver van je af staan, etc. Ik werk los van theaterteksten of (andere) fictieve werkelijkheden. Reflectie en kijken zijn belangrijke pijlers van mijn lessen, maar ik bied ook ruimte om te oefenen en om de basisvaardigheden na training toe te passen in het spelen met/ vanuit bestaande tekst.

In mijn eigen werk heb ik veel met jonge spelers gewerkt die (nog) geen kunstopleiding hadden. Ik heb dus veel ervaring met onervaren jonge spelers en heb voorstellingen gemaakt waarin zij authentiek theatraal materiaal konden inzetten binnen een theatraal concept. Het werk viel onder mime, maar ook onder experimenteel theater.

Naast mijn werk op de HKU ben ik lid van het artistiek team van Festival Tweetakt. Ik ben er vanaf de oprichting bij betrokken. Ik geef programma-adviezen, denk mee over de artistieke lijn en schrijf het inhoudelijke deel van de beleidsstukken en de subsidieaanvragen, evenals het deel over de theaterprogramming.

Theatertermen

Bij het lectoraat onderzoek ik de werking van jargon in het theater en in theaterlessen. Het gaat om uitdrukkingen die betrekking hebben op spelen of acteren. Ik ben begonnen de lessen van mijn collega's bij te wonen en werd daarbij geassisteerd door een oud-student van de acteursopleiding. We hebben alle theatertermen opgeschreven die gebruikt werden (later ook in mijn eigen les). Het criterium was: als iemand die niet aan theater doet de term niet meteen begrijpt, is het jargon. Uit de enorm lange lijst termen hebben we de terugkerende termen gehaald, en de termen waarvan we weten dat ze veelvuldig worden gebruikt door docenten en studenten. Dat leidde tot een lijst van 50 theatertermen die we hebben voorgelegd aan (individuele) docenten en studenten. We hebben ze gevraagd hoe ze die termen zouden definiëren. Nagenoeg alle antwoorden bleken uiteen te lopen, wat aantoont wat ik al vermoedde: vaktermen worden door nagenoeg iedereen anders geïnterpreteerd.

Alle definities die de docenten en studenten hebben geformuleerd, zijn relevant omdat ze daadwerkelijk gebruikt worden. Theatertermen hebben meerdere betekenissen in de praktijk en als gevolg daarvan kun je niet één definitie aanmerken als de juiste definitie van een theaterterm.

Nu stel ik een uitgave samen die de vorm heeft van een woordenboek. De uitgave zal uiteindelijk bestaan uit 50 definities met elk twaalf mogelijke betekenissen.

De twaalf betekenissen vormen samen een betekenissenveld waarbinnen de relevante

betekenis gevonden zou kunnen worden wanneer een student daarnaar op zoek is, of waarvan de lezing nieuwe ideeën geeft over wat bedoeld zou kunnen worden.

Ik kan een voorbeeld van een term geven waar (op dit moment) negen definities van zijn.

‘De inhoud spelen’ wordt beschreven als: “Verbondenheid met jezelf als speler, op inhoudelijk/menselijk vlak. Binnenkant. De inhoud is de ziel van het spel of van een tekst.

Begrijpen wat je doet en dat overbrengen.” Maar ook als:

“Op je gevoel gaan zitten en er totaal geen vorm aan geven.”

Of:

“Dat je moet spelen wat er staat. Het gaat over wat de tekst zegt. De inhoudelijke waarde van de tekst spelen.”

En:

“Dan speel je alleen de inhoud van de scène, voor de rest niks. Je “doet” alleen wat er moet gebeuren. Dan doe je de afspraak, je reageert niet op elkaar. De inhoud is waar het over gaat. Niet wat je doet.”

Belang en werkwijze

In het theater lijken veel aanwijzingen van regisseurs, spelers, docenten en studenten vanzelfsprekend, maar blijken dat bij navraag niet te zijn. Men moet diep nadenken om een simpele veelgebruikte spel-aanwijzing te kunnen verwoorden, en eenmaal gedefinieerd blijken termen verschillend te worden geïnterpreteerd. Er zijn op dit moment 50 soortgelijke termen gedefinieerd door (uiteindelijk) 12 studenten en docenten.

Mij lijkt het met name voor beginnende studenten goed om te weten dat zogenaamde vaktermen geen definitieve betekenis hebben maar verschillend worden gebruikt en bedoeld, en dat die bedoelingen allemaal juist zijn, omdat ze gebruikt worden in al die betekenissen. Het lijkt me praktisch voor studenten als ze in het boek zouden kunnen opzoeken wat er met veelgebruikte termen bedoeld kan worden. Met name ook omdat jargon imponerend kan zijn en studenten het gevoel kan geven oningewijd te zijn en daardoor ondergeschikt.

Ik denk dat een gevoel van ondergeschiktheid niet stimulerend is voor het leerproces van jonge kunstenaars en niet stimulerend voor de ontwikkeling van nieuwe onbevangen visies op theater.

Tot nu heb ik mijn onderzoek socratisch uitgevoerd. In de socratische manier van onderzoeken probeer je de geïnterviewde middels vragen stellen aan te spreken op de aannames die schuil gaan achter zijn of haar woorden, en wel op zo’n manier dat hij of zij ze gaat heroverwegen. Dat is wat ik nu letterlijk doe. Als ik een definitie van een theaterterm vraag, komt er meteen een denkproces op gang en beginnen de geïnterviewden zichzelf te bevragen.

De studenten en docenten zijn individueel geïnterviewd. Hun antwoorden werden niet opgenomen, maar ter plekke genoteerd, wat een vertragende werking heeft en precies nadenken stimuleert. De geïnterviewden bleken het interessant en leerzaam te vinden na te denken over termen als: transparant spelen, je spel groter maken,

INSPIRATIE

Ik ben nu het boek *Taalhandelingen* aan het lezen van John R. Searl. Het is nogal ingewikkeld en ik ben minder bezig met hetgeen hij onderzoekt, dan met de manier waarop hij als taalfilosoof zijn betoog opbouwt, de taal ontrafelt en terugbrengt tot klank, betekenis- en wilsdeeltjes, conventies, regels en het ontbreken van regels. Het is gek genoeg een onderhoudend en zelfs spannend boek. Ik denk dat dat komt omdat het filosofische consequenties heeft waarin ik geïnteresseerd ben. Als er conventies bestaan voor talen, welke dan? Welke regels moeten er bestaan om het mogelijk te doen zijn dat een spreker hetgeen hij wil voor elkaar krijgt? Welke regels liggen ten grondslag aan de conventies in onze ‘theatertaal’?

focus hebben, etc. Het onderzoek heeft de school dus in deze vorm meteen gevoed en dat is een motivatie om ermee door te gaan.

Beuys als leraar

Joseph Beuys’ ideeën over kunst en maatschappij vind ik ook inspirerend. De kloof tussen kunst en maatschappij lijkt nu opnieuw groot en zowel kunstenaars als publiek zijn weer, of nog steeds, gericht op status en kunde in de kunst. Sterren voor voorstellingen, sterren op posters en een uitgehold kleinezalen-circuit doen denken aan de jaren 50.

Toen Beuys in 1961 begon als hoogleraar beeldhouwkunst aan de *Staatliche Kunstakademie* in Düsseldorf merkte hij dat studenten een referentiekader hadden gebaseerd op de ideeën van zijn voorgangers. Er werd nageschilderd naar de natuur, etc. Hij heeft met een ander kunstonderwijs en een andere visie op (het nut van) kunst, een ander referentiekader gerealiseerd.

<https://www.dewitteraaf.be/artikel/detail/nl/547>

De toekomst van artistiek onderzoek

Ik heb me altijd verbonden gevoeld met Jan Ritsema, die mijn artistieke werk op een cruciaal moment heeft begrepen en verdedigd. Ik las laatst een uitspraak van hem (op de site van DasArts) die me bezighoudt:

“The era of great artists is past, and even if this is not yet true, that time will soon come. Also because only a few can achieve prominence. The existing art market – based on a small number of artists – will collapse. Artists will no longer mature to become famous old masters. They and their work will be unstable, fluctuating, variable, part of a fluid society. (...) The main difference regarding the future of the arts will be quantity, an enormous number of artists. And the quantity will determine the quality.”

- Jan Ritsema, theatre maker and initiator of PAF (France) (Extract from a lecture given on 17 September 2008 in Tanz Quartier, Vienna)

Ik kan me voorstellen dat een voordeel van het uiteenvallen van de kunst in een kwantiteit aan uitingen kan zijn dat kunst en creativiteit meer onderdeel van het dagelijks leven van velen worden, geen bijzonder 'uitje', geen 'investering', maar ook meer dan een hobby.

Ik stel me voor dat de wens zich te uiten, of met anderen over onzegbare dingen te communiceren, niet verdwijnt.

De geschiedenis heeft aangetoond dat de mensheid die in zich draagt.

Het zou een terugkeer naar de oorsprong van de kunst kunnen zijn, van waaruit nieuwe vormen van communiceren over het universele of onzegbare of schone ontstaan. Dat is wel erg utopisch gedacht, geef ik toe. In zo'n nieuwe tijd zullen kunstvakopleidingen niet meer bestaan, omdat er geen algemeen geldende waarde meer is voor kunstwerken, maar enkel persoonlijke waarde die maker en kijker aan kunstuitingen toekennen. Toch worden hier en daar reservaten gesticht door mensen die vanuit een persoonlijke onstuitbare behoefte, in een beschermde omgeving onder gelijkgestemden, vaardigheden willen ontwikkelen waarmee ze zich beter uit kunnen drukken, om beter te kunnen tonen (en delen) wat zij aan waarden, kwaliteiten, werkelijkheden, waarheden, etc. vermoeden. Die reservaten zullen zich met nieuwsgierige wetenschappers inlaten, ongeletterde en geletterde arbeiders, religieuzen, filosofen, kinderen, enzovoort.

Lastig aan onderzoek doen

Ik vind het moeilijk mijn onderzoek genoeg tijd en voorrang te geven. Het schoolwerk is altijd hectisch en verstoort mijn planning voortdurend. Waar trek ik de grens?

Ambitie

Ik wil verder uitdiepen in hoeverre jargon een weerslag is van verschillende (theatrale en non-theatrale) werkelijkheden. Het verzamelen van mogelijke betekenissen van theatertermen was niet het doel, maar blijkt al doende intrigerend en zet aan tot nadenken over acteer- en kunstonderwijs. Ik hoop allereerst dat de jargondefinities die ik verzamel in een boekje worden gedrukt dat handzaam is en begrijpelijk en

voor weinig geld verkrijgbaar voor studenten van verschillende theateropleidingen.

Maar mijn interesse voor vervolgonderzoek ligt op dit moment op het vlak van de verschillende werkelijkheden waarin performers zich kunnen bevinden: Hoe worden die gevormd? Wat zijn doorslaggevende factoren? Is het de taal die wordt gebruikt? Is het de ruimte waarin men werkt? Is het de artistieke achtergrond van de docent/regisseur (die bepaalde herkenbare werkelijkheidsvormen in zijn werk heeft)? Maar ook: Hoe definieer je de werkelijkheid waarin wordt opgetreden in een spelopdracht? Wie of wat bepaalt de (relatieve) werkelijkheid van de speler en de kijker?

Verder wil ik het gebruik van jargon op andere toneelscholen onderzoeken, ook in het buitenland. Ik wil me verdiepen in de taalfilosofie, in de geschiedenis van theaterterminologie (waar komen de termen voor het eerst voor? In welke context?) en samen met studenten acteurs/actrices uitnodigen om hen theatertermen voor te leggen en aan de hand daarvan te interviewen.

YILING HUNG

MA PRE-PHD

is a designer, performing artist, maker, and researcher. She set up her own studio *Laboratelier* in 2016. YiLing holds a BA in architecture and graduated at HKU from MA *Scenography* in 2016. The interaction among people in a space is a topic that really fascinates her. After years of involvement in both the design and the art sector as an independent practitioner/researcher, she is currently part of the *Performative Processes* professorship at HKU and a participant in the Pre-PhD pilot programme of HKU. Her focus lies in trying to understand the relation between 'space' and 'people' and the elements that form performative experiences.

A definition of artistic research

The 'Making' is intertwined with 'Thinking' and vice versa. This is my definition of artistic research. There is a character of physicality in artistic research which means that the research can be approached by physical (bodily) experience.

Role of artistic research in society

I think artistic research can reflect on what is happening in our society. It treats 'artistic practice' as an active and practical approach.

Research on migration and the feeling of alienation

The feeling of alienation is a strong and special experience. In our current global village era, it is common for people to migrate to other countries. Due to this trend of migration, more people than before

experience or have experienced this alienation. Moving to another country means a big change in your living environment: different climate, smells on the street, social norms, clothing style, language, and so on. All the senses will face numerous impacts.

My main research group is Taiwanese expatriates who live in the Netherlands. There are some similarities and differences between Taiwan and the Netherlands. For example, Taiwan is slightly smaller than the Netherlands, but has a higher population density. Unlike the Netherlands, Taiwan is surrounded by ocean, and around 60% of this island is hilly landscape. The differences are not only the above-mentioned geographical facts, but can also be found in lifestyles. This research tries to find out how Taiwanese expatriates experience their journey into their new environment here.

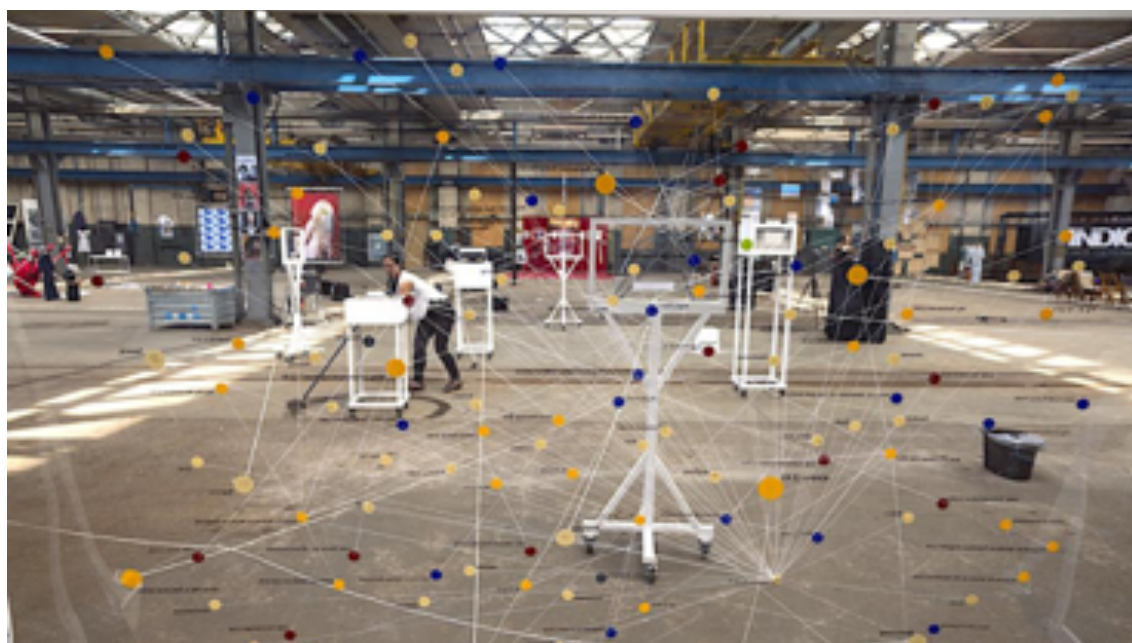

INSPIRATIONAL

Richard Schechner, researcher and professor in performing arts at New York University, author of the book *Performance Studies*.

Edward T. Hall, anthropologist and cross-cultural researcher, author of the book *The Hidden Dimension*.

While exposing in a space, our physical experience will react and trigger certain emotions, imaginations, or memories. All the elements in this space have their performative roles, which can be perceived and interpreted by the receivers. In the case of feeling alienated or homesick, the newcomers must have seen, felt, smelled, heard, and/or touched something which triggers their feeling of strangeness, loneliness, or foreignness, or the opposite, sameness, belonging, and familiarity.

REN
MACHIELSE
MPHIL

This is an artistic research, which means the artistic practices will have a crucial role. The practice will be intertwined tightly with the process of thinking. In the four-year research trajectory, a number of participatory and interactive artistic projects will be made. Throughout the whole trajectory, the making and the thinking will resonate with each other. We live in a migrating world, I believe this PhD research can provide a fresh reflection and bring about further discussion on this topic through personal insight.

What's next?

From the perspective of artistic practices, I am open to working with people from all kinds of disciplines. There are not just a few specific fields I want to be involved with. On the other hand, considering my research interests and direction, I would very much like to collaborate with researchers with backgrounds in social behaviour, anthropology, spatial design, and urban development.

RENS MACHIELSE MPHIL

studeerde elektrotechniek (HTS, TU-kandidaats) en piano. Van 1980 tot 1987 werkte hij als componist/uitvoerend musicus voor diverse theatergroepen, zoals theatergroep Maccus, technische theatergroep Perspekt en het Ro Theater. Van 1987 tot 2007 componeerde Rens Machielse muziek voor meer dan tweehonderd audiovisuele producties, variërend van reclame (o.a. Citroen) tot arthouse film (o.a. Paul Ruven), van tv-serie (o.a. Eric Oosthoek) tot 'corporate drama' (o.a. Paula van der Oest), van documentaire (o.a. Leo de Boer) tot korte film (o.a. Matthijs Geijsskes). Hij won diverse prijzen voor zijn muziek, w.o. de Stemra Music Award '98 en Best Original Score New York Festivals 2007. In 1990 begon Rens met lesgeven in 'compositie voor de media' bij HKU Muziek en Technologie. Hij werd uiteindelijk directeur van de opleiding en programmaleider van het bijbehorende onderzoeksprogramma Muziekontwerp. In de zomer van 2018 ging Rens met pensioen en sindsdien is hij weer actief als componist (o.a. voor de animatiefilm *See Me*), docent (Summerschool Utrecht, MediaSound Hamburg en Zurich University of the Arts), onderzoeker (de HKU-lectoraten Research in Creative Practices en Performatieve Maakprocessen) en adviseur (o.a. voorzitter bestuur Gaudeamus Muziekweek, HKU Theater).

Visie op artistiek onderzoek

Ik zie artistiek onderzoek met name als onderzoek naar het artistieke proces: hoe komt een 'artistiek product' tot stand? Welke technieken, methodes, strategieën, fases, modi, etc. zijn er te vinden en te onderzoeken in een maakproces?

Waarom artistiek onderzoek belangrijk is

Artistic research in de zin van 'onderzoek naar het maakproces' is mijns inziens essentieel voor het kunstvakonderwijs. Uitkomsten kunnen ook perspectief opleveren voor de samenleving omdat het mogelijkheden biedt om complexe vraagstukken op een andere manier aan te pakken door strategieën en methodes uit het artistieke domein in te zetten.

Onderzoeksgebied: het ontwerpproces van de soundtrack

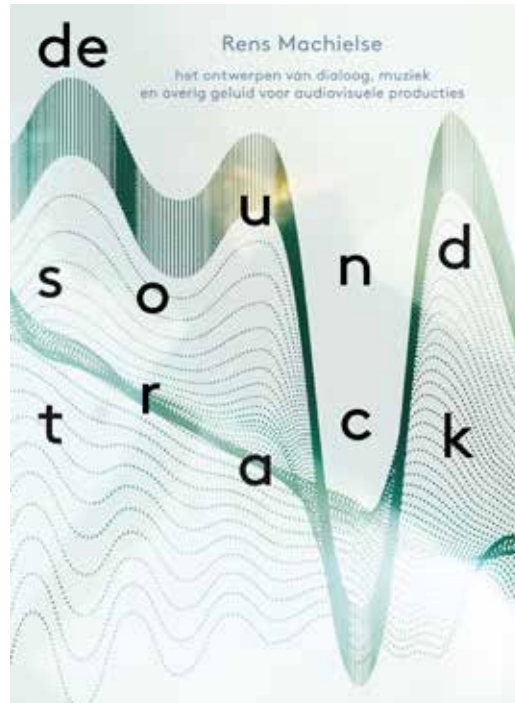
Mijn onderzoeksgebied is het ontwerpproces van de soundtrack van lineaire audiovisuele producties in de meest brede zin van het woord. Het gaat daarbij enerzijds om de individuele ontwerpprocessen van de componist en de sound designer, en anderzijds om de samenwerkingen met elkaar en aanverwante disciplines zoals montage, regie, productie en bijbehorende processen. Mijn nieuwsgierigheid voor dit onderzoeksgebied komt voort uit mijn eigen ontwerppraktijk als mediacomponist/sound designer van bijna 30 jaar en meer dan 200 producties.

Boek *Het Ontwerpen van de Sound Track*

Dit boek richt zich op het ontwerpen van de soundtrack van een audiovisuele pro-

INSPIRATIE

Kees Dorst met zijn boek *Understanding Design – 175 Reflections on Being a Designer*.

ductie ofwel audiovisual, zoals een speelfilm, commercial of documentaire. Onder de soundtrack verstaan we de complete audiotrack die samengesteld is uit muziek, dialoog, voice-over, geluidseffecten en -atmosferen. De soundtrack vormt dan samen met de visuele track (het beeld) de audiovisual.

Zoals de titel van het boek al aangeeft, spreken we over het ontwerpen van de sound track. Wat betekent dat precies en waarom is het belangrijk om een dergelijk perspectief te gebruiken als je aan de slag wilt met muziek en geluid in audiovisuele

media? Om het een en ander te verduidelijken, kijken we eerst naar het verschil tussen ontwerpen en vormgeven, twee begrippen afkomstig uit de wereld van design.

Er zijn vele theorieën en zienswijzen met betrekking tot (dat verschil tussen) ontwerpen en vormgeven. Een algemeen gedeeld onderscheid is dat ontwerpen het gehele proces van concept tot eindproduct betreft, inclusief allerlei bijkomende aspecten zoals ergonomie, gebruikersonderzoek en prijsbepaling.

Vormgeving is dan één stap in dat ontwerpproces, bijvoorbeeld, in het geval van product design, het bepalen van de kenmerken van het uiteindelijke product: hoe ziet het eruit? Welke kleur, textuur en vorm heeft het eindproduct? In een dergelijke benadering zal een ontwerper zich dus met het gehele ontwerpproces bezighouden terwijl een vormgever aan een specifiek onderdeel van dat proces werkt.

Dit boek is geschreven vanuit het ontwerpersperspectief. Dat betekent dus dat we naar het gehele proces kijken bij de totstandkoming van de soundtrack. Daarmee is dit boek onderscheidend, want gangbaar in de bestaande literatuur is de benadering vanuit één discipline (bijvoorbeeld compositie filmmuziek), waarbij dan vaak gebruik wordt gemaakt van analyses van bestaand materiaal zoals filmmuziekpartituren. Een dergelijke benadering komt dus - in analogie met bovenstaande alinea over ontwerpen en vormgeven - overeen met het zogenaamde vormgeversperspectief, waarbij een vormgever iemand is die werkt aan een specifiek onderdeel van

de soundtrack. Dit kan bijvoorbeeld de filmcomponist zijn, die aan de hand van allerlei specificaties en randvoorwaarden de filmmuziek componeert.

Het ontwerpersperspectief houdt dus in dat er vanuit een breder en methodischer perspectief gekeken wordt naar het gehele ontwerpproces van de soundtrack en niet alleen naar de filmmuziek. Het gaat dan niet alleen om de methoden en strategieën die gehanteerd worden om uiteindelijk tot filmmuziek of sound design te komen, maar ook om de samenwerkingen en andere vormen van interactie met de verschillende disciplines gedurende het gehele ontwerpproces, de context waarin het ontwerpproces zich afspeelt, de rol van technologie in het geheel en - last but not least - om de perceptie van het eindproduct door het beoogde publiek. Dit betekent niet dat er geen muziekpartituur of sound design-analyses te vinden zijn in dit boek, maar dat - als ze er zijn - ze wel vanuit bovenstaand perspectief ingezet worden.

Meer over Rens en zijn onderzoek:

Muziekontwerp: <https://www.hku.nl/OnderzoekEnExpertise/Lectoraten/Muziekontwerp/RensMachielse.htm>
Researchgate: https://www.researchgate.net/profile/Rens_Machielse

TIP VOOR TOEKOMSTIGE ONDERZOEKERS
Zorg ervoor dat je onderzoek altijd gerelateerd is aan je beroepspraktijk, zodat het relevant is voor jou en collega-kunstbeoefenaars.

ARIANNE VAN BOXMEER

is ruimtelijk ontwerper, docent en kunstenaar in de klas. Ze studeerde theatervormgeving aan de BA Theatre Design aan de HKU. Haar werk was o.a te zien tijdens *Into the Great Wide Open*, *Het Amsterdamse Bosfestival*, *Het Boekenbal* en *Tweetakt*. Met haar eigen theatercollectief Firma Kluit maakt ze theatrale installatievoorstellingen vanuit tekst en beeld. Op dit moment speelt dit collectief de voorstellingen *Spoor* en *Kris Kras Karavaan* in diverse theaters en festivals in binnen- en buitenland, en wordt er gewerkt aan een nieuwe installatie genaamd *Luw* als onderdeel van *Moving Landscapes* voor Oerol Festival. Daarnaast is Arianne coach en docent. Ze begeleidt creatieve processen en doet daar zelf onderzoek naar, als maker, maar tevens als docent binnen het lectoraat Performatieve Maakprocessen van de HKU.

De kracht van onderzoek doen

Onderzoek doen is een dynamisch proces. Wat ik het mooist vind, is om van tevoren nog niet vast te leggen waar het precies heen zal gaan. Ik laat mij heel erg leiden door wat er gebeurt in het moment. De volgende stap is dan een reactie daarop. Door het onverwachte toe te laten, zal je altijd uitkomen op plekken waarvan je het van te voren niet had gedacht.

Hoe kan je het model 'theatrale maakprocessen' didactisch inzetten?

Ik merk dat het voor studenten waardevol kan zijn om inzicht te hebben in het eigen maakproces, maar ook in het maakproces van anderen. Dit kan zorgen voor acceptatie, meer regie en controle over je eigen proces en emotionele afstand, maar bovenal voor een onderzoekende houding. Maar hoe zorg je dat studenten meer stil gaan staan bij de vraag: 'hoe maak ik', in plaats van: 'wat maak ik'?

Sinds vijf jaar ga ik mee als docent naar het locatietheaterproject in Norg, waarin tweedejaars theatervormgevers twee weken individueel beeldend onderzoek doen dat zich richt op het theatraal maakproces van de studenten. Uitgangspunt daarbij is dat elk maakproces volgens bepaalde structuren of principes verloopt. Het is daardoor mogelijk verschillende fases te benoemen – een voorbeeld daarvan is het model van Nirav Christophe. Het model beschrijft 11 verschillende fases die je tijdens een creatief proces kan doorlopen, en heeft mij geïnspireerd om de inzichten uit dit model als het ware om te zetten voor didactische doeleinden.

Door studenten kennis te laten maken met het maakmodel, dit naast hun eigen maakproces te laten leggen en te analyseren, ontstaat er een grotere bewustwording van welke fases ze doorlopen tijdens hun creatief proces en hoe die fases eruitzien. Tijdens mijn lessen maak ik gebruik van verschillende werkvormen om te zorgen dat studenten hier meer inzicht in krijgen.

Een voorbeeld is een opdracht om de fase FRUSTRATIE, een van de fases beschreven in het maakmodel, aan het licht te brengen. De fase zorgt voor een belemmering in je proces. Door studenten hun frustratie om te laten zetten in een metafoor in beeld, en medestudenten erop te laten reageren door te vertellen wat ze zien zonder dat ze weten wat de betekenis is van het beeld, helpt deze opdracht veel studenten hun frustratie te herkennen maar ook te erkennen als fase binnen het proces. Waar na ze in staat zijn een oplossing te bedenken binnen die metafoor om de frustratie te doorbreken. Zo was er een student die "de teil met water op het strand waar die zo lekker veilig in zat, misschien kon gebruiken als bootje om af en toe een plons te wagen in de grote oceaan."

Door op een andere manier naar je proces te kijken en het proces zelf meer te zien als product ontstaat er een bepaalde afstand, waardoor studenten minder emotioneel en op een bijna zakelijke manier over het proces kunnen praten. Dat vergroot ook de verantwoordelijkheid voor het verloop van hun proces, en het besef dat ze dat bewuster kunnen sturen.

Ik wil benadrukken dat er niet één stappenplan is dat elke docent zou moeten volgen, veel meer spreek ik van een dynamische didactiek. Met andere woorden: elke discipline, elke klas, elke student misschien zelfs, vraagt om een andere aanpak. Want geen één proces is hetzelfde, en dat maakt dat je als docent ook een onderzoekende houding nodig hebt.

ERKENNEN VAN DOXMEER

TIPS VOOR TOEKOMSTIGE ONDERZOEKERS

Wees nieuwsgierig, begin, bevraag, loop vast, reflecteer, zoek, grijp mis, vind, versnel, faal, vraag hulp, ga wandelen, zoek uit, gooi weg, ga door, neem mee. Zoom eens uit en kijk eens naar de route die jij tijdens je onderzoek bewandelt.

NIRAV CHRISTOPHE MA

is sinds 2014 lector Performatieve Maakprocessen bij de HKU. Daarvoor was hij van 2001-2005 lector Taal & Schrijven en van 2006-2014 lector Theatrale Maakprocessen. Hij was 9 jaar artistiek leider van de eerste vierjarige hbo-theaterschrijfopleiding in Nederland, is kenner op het gebied van creativiteitsprocessen en een internationaal gerenommeerd schrijfpedagoog. Hij publiceerde onder andere *Het naakte schrijven; over de mythen van het schrijverschap* (2007) en *Tienduizend idioten; Poëtica, schrijfproces en pedagogie van het hybride theaterschrijven vanuit Bakhtins 'Meerstemmigheid'* (2018). Hij schrijft voor theater en radio. In 2010 verscheen bij International Theatre & Film Books *Liedjes van verlangen; theaterteksten & hoorspelen*. Zijn hoorspelen werden uitgezonden in 12 landen.

INSPIRATIEBRONNEN

De notie van inspiratie

Mijn grootste inspiratiebron is het feit dat er inspiratiebronnen zijn! Geen kunst wordt vanuit het niets gemaakt; in alles wat we maken spreken andere stemmen mee, van andere kunstenaars, van andere kunstwerken. We staan allemaal op de schouders van reuzen, en zijn schatplichtig aan de mensen en cultuuruitingen om ons heen. Vanuit dat perspectief is maken je verhouden tot andere makers, en kunst altijd een vorm van co-creatie.

Gilles Deleuze

De Franse filosoof Gilles Deleuze inspireert me met zijn voortdurende pleidooi om denken en doen niet te scheiden. "Wat ons vergiftigd heeft, is de scheiding tussen theorie en praktijk", schrijven hij en Felix Guattari in 1976. Dat betekent in mijn ogen voor het kunstvakonderwijs de totale vermenging van onderzoek en maken.

"To think is to create - there is no other creation - but to create is first of all to engender 'thinking' in thought." - Gilles Deleuze, *Difference and Repetition*, 1969

"To create is to think - there is no other thinking - but to think is first of all to engender 'creating' in creation." - Nirav Christophe, variatie op Deleuze, 2019

Mikhail Bakhtin

Mikhail Bakhtin was een Russische literatuurwetenschapper en filosoof (1895-1975), die heeft laten zien dat er in iedere tekst meerdere stemmen aan het woord zijn. Ik probeer met zijn ideeën te laten zien dat er ook in het schrijven voor theater steeds meerdere stemmen in ons hoofd en lijf om voorrang strijden.

Voor mijn lezing *Don't forget you're many* over de rol van meerstemmigheid in het creatieve maakproces, die ik in 2015 bij de start van dit lectoraat gaf: <https://vimeo.com/151385939>

Samuel Beckett, Thomas Bernhard, Osho Rajneesh, Daniela Moosmann

Samuel Beckett, die me duidelijk maakte dat het onzegbare een stem is op zichzelf, hoorbaar en schrijfbaar.

Thomas Bernhard, die me heeft laten zien dat iedere monoloog, iedere alleenspraak meerstemmig is.

Osho Rajneesh, die me, in de naam Nirav die hij me in 1988 gaf, de stem van de stilte liet horen.

Daniela Moosmann, die me heeft geleerd dat het schrijven, het leven, de liefde en de kunst op ieder niveau co-creatie is.

Artistiek onderzoek

'Artistiek onderzoek' gebruik ik als een containerbegrip, dat een verscheidenheid aan benaderingen bevat om kunst, creatieve en performatieve praktijken te gebruiken als middel en methode om onderzoek te doen. Zowel artistieke als niet-artistieke praktijken kunnen daarbij het onderzoeksobject zijn. Kern van dit concept is dat artistieke maakstrategieën en onderzoeksmethoden met elkaar vervlochten zijn en niet zonder elkaar kunnen.

Scriptopstellingen

'Scriptopstellingen' is een nieuwe, innovatieve methodiek voor het schrijven van theaterteksten, filmscripts en verhalen. Het gebruikt de werkvorm opstelling, die afkomstig is uit het systemisch werk. Scriptopstellingen stellen een schrijver in staat personages letterlijk tot leven te zien komen, en concrete artistieke vragen te onderzoeken op het gebied van handeling, taal, ruimte, plot, sfeer en personages.

Annelies Boutellier, met een jarenlange ervaring in systemisch werk, en ikzelf als theaterschrijver en schrijfdocent, vonden elkaar een aantal jaar geleden in een gemeenschappelijke fascinatie voor theater, schrijven, psychologie en spiritualiteit. We leerden samen het voorbeeld kennen van de beroemde Duitse film *Das Leben der Anderen* uit 2006, waar, in de ontwikkeling van het scenario en de repetities voor de scènes, gebruik was gemaakt van systemische opstellingen. We werden vervolgens door het lectoraat Performatieve Maakprocessen in staat gesteld een praktijkonderzoek te doen naar deze werkvorm, die op zo'n innovatieve

manier twee totaal verschillende domeinen met elkaar verenigt.

Hoewel deze betrekkelijk nieuwe werkvorm de afgelopen jaren onderdeel is gaan uitmaken van het curriculum van schrijfopleidingen en filmacademies in Duitsland^[1], bleek er nauwelijks kennis over ontwikkeld of gedeeld binnen het discours van schrijven, theater of film.

De schaarse informatie die erover bestaat, komt juist uit literatuur over systemisch werk en opstellingen, maar niet uit die van de theater-, film- of televisiewetenschap, laat staan uit instructieliteratuur over scenarioschrijven of theaterschrijven.

Voor het onderzoek naar deze werkvorm hebben we een aantal methodieken gehanteerd. Allereerst hebben we literatuurstudie gedaan naar wat er over deze werkvorm is geschreven, met name in Duitsland, waar de methode al in 1993 werd ontwikkeld.^[2] Vervolgens hebben we, verspreid over de afgelopen twee jaar, een vijftiental pilot-avonden gehouden, waarin we de werkvorm met theater- en filmprofessionals^[3] hebben beproefd en uitgeprobeerd. Vraagbrenners en representanten op die avonden hebben we regelmatig achteraf gevraagd naar hun ervaringen. We hebben heel veel aan hun inbreng en reacties gehad.

De bekende theaterschrijfster Lot Vekemans zei bijvoorbeeld naar aanleiding van zo'n avond: "Via de scriptopstellingen werd een diepere laag van mijn stuk zichtbaar die de psychologische logica oversteeg, en de representanten gaven me ook echt taal voor de personages."

In 2018 heeft het lectoraat op basis van al dit materiaal een cahier *Scriptopstellingen* uitgegeven. Dit cahier beschrijft de werkvorm als methode om dramatische teksten te ontwikkelen en schrijfprocessen te vernieuwen, versoepelen en versnellen. De tekst geeft een aanzet voor een methodiek en is op die manier een introductie van deze werkvorm in het Nederlandse taalgebied en kunstvakonderwijs. Implementatie van deze werkvorm in het curriculum van de HKU BA-opleiding *Tienduizend idioten* zal in 2019/2020 plaatsvinden.

Schrijven wordt nog al te vaak als een individueel autonoom creatief proces beschouwd. We hopen dat de beschrijving

van deze werkvorm, die gebaseerd is op co-creatie, samenwerking en gedeelde kennis en ervaringen, een inspiratie zal zijn om die oude mythe over schrijverschap te ontmaskeren.

Tienduizend idioten

In het reglement voor de enige echt grote toneelschrijfprijs in de lage landen, de Taalunie Toneelschrijfprijs, staat al sinds jaren dat een oorspronkelijk Nederlandstalig toneelwerk wordt bekroond. Men weet blijkbaar precies wat dat inhoudt:

“Uitgesloten zijn: vertalingen, adaptaties, teksten voor cabaret en musical, muziek- en poppentheater, en libretti.”

TIPS

VOOR TOEKOMSTIGE ONDERZOEKERS

Onderzoek is co-creatie.

Onderzoek is altijd ook maken.

Onderzoek is delen.

Make, Think, Share!

Ik herinnerde me de irritatie die bij me opkwam toen ik het las. Niet alleen diskwalificeerde het een groot deel van de hedendaagse theaterschrijvers, maar het tastte ook de fundamenten aan van mijn theaterschrijflessen en de opleiding *Writing for Performance* waar ik die lessen aan gaf: wanneer we lesgeven in het schrijven voor theater, is het noodzakelijk dat we duidelijk zijn in wat een theatertekst eigenlijk is.

Zo startte tien jaar geleden mijn onderzoek met de fundamentele vraag: ‘wat is de hedendaagse theatertekst?’

Vanuit die vraag ontstonden als vanzelf twee volgende vragen: als de theatertekst veranderd is, op welke manier is dan het schrijfproces van theaterteksten veranderd? En wat voor gevolgen heeft dat voor de manier waarop het schrijven van theater op kunstvakopleidingen onderwezen wordt? Product, proces en pedagogie weerspiegelen elkaar. Die weerspiegeling zou volgens mij de mantra van hedendaags kunstvakonderwijs moeten zijn.

Bakhtins concepten rond meerstemmigheid hielpen mij om een poëtica van de hedendaagse theatertekst te maken, die past bij het hedendaagse mensbeeld en openstaat voor meerdere dramaturgieën. Daar vanuit ontwikkelde ik een dynamisch theaterschrijfprocesmodel dat alle werk-

wijzen van het theaterschrijfproces kan bevatten, en geen werkwijze uitsluit of prefereert. Vanuit dat schrijfprocesmodel ontwikkelde ik een productieve meerstemmige theaterschrijfpedagogie.

In 2018 publiceerde ik mijn onderzoek in het boek *Tienduizend idioten* (uitgegeven door HKU in samenwerking met International Theatre & Film Books). In 2019 verscheen ook de Engelse vertaling.

Tienduizend idioten leert je hoe je goede theaterteksten schrijft. Maar stiekem is het ook een case study over hoe we het creatieve proces kunnen versoepelen, versnellen en verdiepen, en over hoe het kunstonderwijs voor hybride kunstenaars er vandaag de dag uit zou kunnen zien. De titel *Tienduizend idioten* verwijst naar de talloze stemmen die in deze tijd in ons huizen wanneer we leven, schrijven en theatermaken. Je binnenstemmen leren te onderscheiden, ermee te spelen en razendsnel ertussen te schakelen, is de basis van het creatieve proces.

Informatie over de boekpresentatie van *Tienduizend idioten*: <https://vimeo.com/320702124>

DEBBIE STRAVER MA

studeerde kunstgeschiedenis en culturele studies (beleid & management). In 2002 begon ze als zakelijk leidster bij beeldend locatietheater collectief Warner & Consorten. In 2006 startte ze als zakelijk leiding van Theatre Embassy. Met deze culturele ontwikkelingsorganisatie produceerde ze projecten met Nederlandse makers in Afrika, Azië en Latijns Amerika. Van 2012 tot 2016 was ze werkzaam bij PIPS:lab, een interdisciplinair collectief dat de grenzen opzoekt tussen theater, kunst en technologie. Van daaruit maakte ze de overstap naar HKU naar het Media & Performance Laboratory (MAPLAB). Tegenwoordig is ze programmamanager Onderzoek bij het Expertisecentrum Onderzoek en Innovatie van HKU en als onderzoeker en kernteamlid verbonden aan het HKU Lectoraat Performatieve Maakprocessen. Debbie heeft grote interesse in de raakvlakken tussen kunst, wetenschap en technologie en nog steeds een voorliefde voor locatietheater, internationale samenwerking en rafelrandjes in de kunst.

Hosting and supporting international research

Sinds 2015 ben ik betrokken bij het lectoraat. Niet zozeer als maker of onderzoeker, maar als iemand die verbindingen legt, onderzoek mee-ontwerpt, en graag organiseert, faciliteert en versterkt door beleid naar inhoud en dat weer naar praktische zaken te vertalen. Onderzoek in de kunsten is voor mij een manier om nieuwe ideeën, onverwachte samenwerkingen te verkennen en te realiseren die een effect hebben op maker, (mede)mens of samenleving. Of alle drie tegelijk; waarom ook niet? Als je maar de juiste vragen stelt en verbindingen weet te leggen. En net als bij een waanzinnige voorstelling weet en voel je precies wanneer het werkt en geslaagd is.

Internationale verbindingen

Het werk van het lectoraat maakt onderdeel uit van een internationaal discours door het onderzoeksgebied en de thema's waar me mee bezig zijn. Met het 'performatief onderzoek' vinden we aansluiting bij netwerken als CARPA, ISIS, ISEA, IETM en ELIA. Vanuit mijn eigen ervaring en netwerk in de internationale samenwerking en cultuurbeleid door Theatre Embassy, en als zakelijk leider en producent van theatercollectieven als PIPS:lab en Warner & Consorten, die regelmatig in het buitenland speelden, geloof ik in de kracht van ontmoetingen en samenwerkingen over grenzen heen. Vooral ook in en door de kunsten.

IETM

Een bijzonder traject is de relatie die we met IETM hebben opgebouwd; een Europees theaternetwerk met meer dan 500

makers, producenten en podia, waar ik zelf voor het eerst in 2002 naar toe ging. Door een keynote van Joris Weijdom op een IETM meeting in Amsterdam was ik ineens in 2015 weer terug in dit netwerk maar dan vanuit HKU als kennisinstelling. Het verhaal van Joris over het ontwerpen van mixed reality ervaringen vanuit de kwaliteiten van theatermaken (technologische dramaturgie) sloeg in als een bom, waarop IETM ons verzocht om mee te werken aan een digitale uitgave in de IETM Fresh Perspectives serie – een serie waarin relevante onderwerpen voor hedendaagse makers centraal staan. Waar Joris het hoofdartikel voor zijn rekening nam, en de inhoudelijke feedback op de bijdragen van makers van over de hele wereld, richtte ik met IETM het proces in van de call, de deadlines, formaliteiten als auteursrecht, financiën en een deel van de redactie.

IETM Fresh Perspectives Mixed Reality is een bundeling openhartige artikelen geworden waarin internationale makers hun ervaringen delen in het ontwerpen van (theatrale) ervaringen met technologie - voor makers en door makers. Na de publicatie en keynote hebben we met het lectoraat nog enkele werksessies gefaciliteerd in het IETM netwerk om te komen tot een community van *mediated theatre makers* (o.a. in Boekarest en Brussel).

https://www.ietm.org/en/system/files/publications/ietm_fp_mixed-reality_march2017_1.pdf

Researchers-in-residence

Het lectoraat is regelmatig host van internationale researchers. Wanneer we deze

uitnodigen en ontvangen doen we dit het liefst op basis van wederkerigheid: het zijn vaak aansprekende en inspirerende gasten op hun vakgebied voor de kenniskring en ons netwerk. Zij vinden het op hun beurt interessant om kennis te maken met onze (onderzoeks)omgeving. Dit vraagt om een goed ontwerp van het programma voor het hosten van deze researchers-in-residence.

Eind 2017 nodigden we **Professor Robin Nelson (UK)** uit voor de externe peer review van het lectoraat. Zijn visie op en model voor praktijkgericht onderzoek vanuit de kunstpraktijk sluit goed aan op de werkwijze van het lectoraat en HKU. Naast de kritische en constructieve feedback die hij gaf tijdens de peer review in Het Huis met de kenniskring, gaf hij een masterclass bij de MA Scenography en MA Fine Arts. De masters Scenography hebben daarna, mede op zijn verzoek, Robin ontvangen op hun werkplekken op Pastoe en met hem een dialoog over hun onderzoek kunnen houden.

Zachery Liebermann was in 2017 te gast bij het NFF voor het programma Interactive, waar ook Joris Weijdom een lezing gaf. Dit gaf ons de gelegenheid deze meidakunstenaar, docent, coder en creatief ondernemer ook bij HKU uit te nodigen voor een onderwijs-innovatie lunch bij HKU. Tijdens deze bijeenkomst vertelde hij over de mede door hem opgerichte School for Poetic Computation en zijn achterliggende onderwijsvisie. Hoe leert een student vanuit nieuwsgierigheid en exploratie? Wat is de rol van de docent? Hoe is de School for Poetic Computation georganiseerd? Het tweede deel vond er een verdiepend

gesprek plaats tussen Zach en de HKU collega's. Voorafgaand aan de onderwijs-innovatie lunch was er een Q&A sessie voor studie-leiders, docenten, studenten en creative coders uit, die zich vanuit hun expertise en interesse verbonden zouden voelen tot het werk en gedachtegoed van Zach. Dit leverde een bevlogen ontmoeting op waarin Zach inging op zijn maakproces als kunstenaar, over co-creatie, over zijn rol als docent, over het ontwikkelen van open source software, en over de School for Poetic Computation.

Andere internationale makers/gastdocenten waar we vanuit het lectoraat bij betrokken waren door hen ook voor een bijdrage op het gebied van onderzoek te vragen waren Dorita Hanna, Sodja Ludker (DAMU, Praag) en GobSquad. Werken in een collectief / PIPS:lab

Aan een rommelige keukentafel in een oude loods in Amsterdam-Noord maakte ik van 2012-2015 deel uit van het interdisciplinaire (of misschien zelfs anti-disciplinaire) kunstcollectief PIPS:lab. Door een rafelig experiment tijdens het Dutch Electronic Arts Festival ontmoette ik Joris, Machiel en Pam van HKU Media and Performance Lab. We spraken dezelfde taal, maar vanuit een ander perspectief. Ik als zakelijk leider en producent, dicht op een groep makers op het snijvlak van theater, kunst, muziek en creative coding; zij vanuit het praktijkgericht onderzoek en een lab-omgeving aan een kunsthogeschool. Inmiddels zit ik zelf aan de 'andere' kant – de kant van het onderzoek in de kunsten aan HKU. Maar het werken met kunstenaars uit verschillende

disciplines, de tomeloze drive om te experimenteren en het onmogelijke te realiseren en aan je publiek te laten zien; dat zit nog steeds diep geworteld in mij en pas ik nu op een andere manier toe in mijn werk voor het lectoraat en Expertisecentrum Onderzoek, Innovatie en Internationalisering aan HKU.

Daar aan die keukentafel voelde ik me overigens vaak helemaal geen zakelijk leider of producent, maar eerder 'one of the guys' in het makerscollectief (als enige vrouw weliswaar). Net als bij mijn eerste baan als zakelijke leiding bij Warner & Consorten, was ik terecht gekomen in een

bont gezelschap makers vanuit verschillende disciplines en met verschillende bijtalenten (bv. logistiek, productie, techniek, publiciteit – want in dit soort gezelschappen verdeel je de taken die er nu eenmaal moeten gebeuren over de mensen die er zijn). Het werk- en maakproces van het collectief en de rol die deze organisatievorm van een collectief speelt, heeft me altijd geïntrigeerd. En al dan niet bewust heb ik altijd een eigen stem gehad in deze processen. Nirav wijst mij er op dat dit ook een artistieke stem was, hoewel misschien niet die van een maker, maar zeker één die gehoord werd.

ONE OF THE GUYS

Werken in een collectief betekent niet dat er geen hiërarchie is, of alles democratisch gaat. De werkvorm en inrichting van het werk vraagt veel afstemming. Er moeten dagelijks beslissingen worden genomen, zowel artistiek, productioneel als zakelijk. En in een sector waarin er altijd net te veel plannen en net te weinig geld is, zijn deze beslissingen vaak pijnlijk. Het betekent niet zelden een enorme concessie op een artistiek idee. En is er niet toch uiteindelijk iemand nodig die knopen doorhakt en verantwoording neemt? In een collectief spelen er wel degelijk leiderschapsvraagstukken en discussies rondom besluitvorming, (mede)zeggenschap en eigenaarschap.

In het artistieke maakproces was er bij PIPS:lab bijvoorbeeld regelmatig sprake van tempo-verschillen door het werken met theater en muziek enerzijds (disciplines waarmee je snel kunt schakelen, snel een scene kunt uitproberen in de studio), en anderzijds zelf-geprogrammeerde software en geknutselde hardware (dit kost veel tijd om te ontwikkelen, en laat bij een test zien of het doet wat je verwacht, zeker in relatie tot andere disciplines. Daarna volgt vaak nog een serie aanpassingen – en is de uitkomst en technische stabiliteit nog onzeker). Voor een maakproces dat moet leiden tot een première in een korte productietijd geen ideaal scenario.

Nirav en Joris hebben in 2014 een serie gesprekken gehouden en opgenomen met de makers van het kernteam van PIPS:lab – onder andere met deze thematiek. Het ruwe en nooit gedeelde videomateriaal hiervan wordt vast nog eens geld waard.

Voor mij was dit proces vooral waardevol door het besef dat ik door mijn werkervaring en observaties bij collectieven inzichten heb gekregen in organisatiestructuren van artistieke groepen, en het effect hiervan op het maakproces. Al enkele jaren ben ik voornemens hier verder onderzoek naar te doen als onderzoeker in het lectoraat. Ook omdat ik denk dat de theatersector aan vernieuwing toe is voor wat betreft de ondersteuning en inrichting van de financiering en facilitering van makers in de podiumkunsten.

Wie weet komt het er nog eens van, denk ik soms...

Andere dagen denk ik dat mijn rol gewoon een andere is binnen het lectoraat en binnen HKU.

CASPAR NIEUWENHUIS MA

is lid van de begeleidingscommissie van het lectoraat Performatieve Maakprocessen en is sinds 2018 directeur van HKU Theatre. In 2015 schreef hij in opdracht van het lectoraat de tekst *Je moet je kunst veranderen! Performatieve dramaturgie van de eenentwintigste eeuw*. Dit pamflettistische essay over theater, kunst en kunstpolitiek werd in twee talen in krantformaat gepubliceerd en verspreid. Op sociale media leverde het essay veel reacties en discussies op.

Lector Nirav Christophe maakte voor deze bundel een selectie van de volgende fragmenten:

"Je moet je kunst veranderen! Hef aan dit imperatief! [2] Laat het door schouwburgen en vlakkevloertheaters schallen. Laat het door de gangen van omroepen en opleidingen galmen. Laat het door Tweede Kamers en beleidsburelen gonzen. Laat het zoemen op filmsets, festivals en decorateliers. Laat het resoneren op je bladspiegel en partituur. Je moet je kunst veranderen! Deze tijd vraagt erom.

(...)

Er is deemoed nodig. Een mensbeeld dat, in plaats van de menselijke hegemonie te bezingen, ons een plaats biedt in het equilibrium van de natuur. Wij snakken naar een dramaturgisch kader voor de posthumane context. Vandaar dat ik het imperatief vooral richt op de kunstenaars van de tussenruimte, de specialisten in het schakelen tussen posities, sectoren, economische lagen en artistieke dimensies. Ik richt mijn opdracht tot de meesters van de interactiviteit, recursiviteit, diversiteit en deemoed.

(...)

Deze tijd vraagt om een agerende en creërende vorm van dramaturgie. Een gemediatiseerde werkelijkheid is een gefragmenteerde werkelijkheid en dat vraagt van de gebruiker en ontwerper niet alleen om flexibiliteit (je moet je verhouden tot verschillende posities), ook om assertiviteit (je móet je verhouden tot verschillende posities). Als je werkzaam bent in theater, fictiefilm en televisiedrama kan het een artistiek gloeiende tijd worden. Mits je flexibel blijft. Mits je assertief handelt. Mits je grensoverschrijdend ontwerpt.

$$(\dots)$$

Het effect van kunst is dat het gebreken blootlegt. Aan ruimte, taal, engagement, ironie, liefde, ga zo maar door. Kunst is als heimwee: de waarde van 'thuis' wordt bepaald door het gebrek eraan.^[3] Of, zoals Jorge Luis Borges dichtertlijk openbaart: "Je bent wolk, zee, vergetelheid. Je bent ook wat je hebt verloren."

$$(\dots)$$

Er is een probleem met de passie voor het reële. Het kan schijn zijn. Het kan een vals verlangen zijn naar het reële als uitiem verschijnsel. Žižek ontzenuwt deze pseudo-transcendentie als hij schrijft: "Het

[1] *Odyseia de reizen van Odysseus*, vertaling: Imme Dros, 2010.

[2] De originele regel, geschreven door Rainer Maria Rilke, luidt: *"Du muss dein Leben ändern"* en is de laatste van het gedicht *Archaischer Torso Apollos* uit 1908.

idee dat er achter de bedrieglijke verschijnselen een ultiem reëel Ding verborgen ligt, te verschrikkelijk voor ons om direct naar te kijken, is zelf ultieme schijn”^[4]

(...)

Een goed voorbeeld van moderne kwakzalverij is het Nederlandse multicultureel theater tijdens de jaren 80 en 90 van de vorige eeuw. Nergens is de valse passie voor het reële zo manifest geweest. Ik werk nu vijftien jaar in dit circuit en heb het bijvoeglijk naamwoord *multicultureel* zien transformeren van goedbedoeld naar eufemistisch, van eufemistisch naar neokoloniaal. Juist in dit circuit vol zogenaamd tolerante theatermakers heb ik Žižeks postmoderne nachtmerrie zien plaatsvinden: “Enerzijds tolereert het multiculturalisme de Ander zolang hij niet een echte Ander is, maar de steriele Ander van de pre-moderne ecologische wijsheid en de fascinerende rituelen.”^[5]In de kern is dat geen tolerantie, maar exotisme of oriëntalisme,^[6]of zoals dat in de volksmond heet: een broodje Hawaï.

(...)

Aan ons, dramaturgen van deze tijd, de schone en moeilijke taak om lucht en wateren niet vol te bouwen met baksteen, staal en beton. Aan ons de opdracht om de sluizen open te zetten, de vaargeulen uit te diepen, de receptie- en maakstrategie van het ‘morphen’ verder uit te werken, de drijvende eilanden tijdelijk te ontwerpen, te gebruiken en weer af te breken. Het is onze missie om de armada te navigeren tot daar waar het water stroomt en het zicht beter wordt. Ergens voorbij het wantij, voorbij de mist. Ergens op de pieken van de golven, waar de horizon ruimte suggereert, een ruimte die tot de verbeelding spreekt, een vervangende leegte. Zoals de Nederlandse auteur Frans Kellendonk zijn roman *Letter en Geest* niet met een punt laat eindigen, maar met een vervangende leegte achter de komma,

^[4]Welkom in de woestijn van de werkelijkheid, Slavoj

Žižek, 2005, p. 36.

^[5]Intolerantie, Slavoj Žižek, 2011, p. 50.

^[6]Zie ook het boek van Edward W. Said *Orientalism* (1978), over de paternaliserende manier van representeren van de Ander.

STELLINGEN OVER ARTISTIEK ONDERZOEK

Nirav Christophe, Falk Hübner, Henny Dörr en Joris Weijdom vormen het kernteam van het lectoraat Performatieve Maakprocessen in de periode 2014-2018. Zij formuleerden collectief een aantal stellingen over Artistiek Onderzoek, die tevens werden gepubliceerd in 2017 in het boek *If you are not there, where are you? Mapping the Experience of Absence Seizures through Art*.

De Praagse Provocaties werden in 2016 gepresenteerd in Praag op de conferentie *Artistic Research, is there some method?*, bij de Academy of Performing Arts.

De Helsinki Hindsight vormden de basis van een presentatie in Helsinki op het symposium *Carpa5, Perilous Experience? – Extending Experience through Artistic Research*, in 2017 bij de Theatre Academy of the University of the Arts.

1. Praagse Provocaties

Artistiek onderzoek kan niet-kunstgerelateerde onderzoeksdisciplines cruciale inzichten bieden in methoden door een focus op de impact van vragen, proces en uitkomsten.

Louter door te accepteren dat er geen ‘kloof’ bestaat tussen kenner en het gekende kunnen we de vraag stellen of er verschil bestaat tussen kennen en zijn, of liever: of er kennen schuilt in het zijn.

In artistiek onderzoek wordt kennis in de eerste plaats ontwikkeld in plaats van beschreven; de kunstenaar en het kunstwerk zijn niet alleen onderwerp van onderzoek, maar ook resultante.

In de methodiek van discipline-overschrijdende projecten op het vlak van kunst dient de beoefening centraal te staan.

Discipline-overschrijdende, samenwerkingsgeoriënteerde kunstbeoefening heeft het potentieel om kunst van de marges naar het centrum van de moderne samenleving te trekken.

Artistieke kennis kan alleen worden verworven, ontwikkeld en overgedragen via een meerstemmig proces.

Kennisdeling tussen ‘mensen’ kan alleen plaatsvinden via een belichaamde ervaring.

De 'kloof' tussen kenner en het gekende kan alleen worden overbrugd door het begrip van 'de wereld' te verplaatsen van de representationalistische structuur van woorden, kenners en dingen naar meer performatieve 'agents', waar 'dingen' verschijnselen zijn.

In discipline-overschrijdend onderzoek op het vlak van kunst is de 'explanatory gap' (verklaringskloof) een essentiële kwaliteit. Om die reden dient de taal van het artistieke onderzoek ook uiting te geven aan stamelende, niet-wetende of zwijgende stemmen.

Artistieke kennis kan alleen worden verworven, ontwikkeld en overgedragen vanuit het perspectief van een publiek.

Omdat we sterker geloven in de representatie van onze ervaring dan in de ervaring zelf, hebben we retorische strategieën nodig in de methodiek van artistiek onderzoek. Het is gewoon een manier om verhalen te vertellen.

Artistieke kennis kan alleen worden verworven, ontwikkeld en overgedragen door performance.

2. Helsinki Hindsight

Versterking van onze concepties van co-creatieve werkvormen:

Co-creatie is het internaliseren van externe stemmen; het is naar jezelf kijken zoals je naar een ander kijkt. Co-creëren is de ander in jezelf scheppen.

Co-creatie is de kunst om objecten van hun vertrouwdheid en bekendheid te ontdoen. Hoe kunstmatiger en abstracter de verbeelding, hoe dichter we aan onze ervaringen kunnen raken.

Co-creatie is een staat van niet-weten, gestimuleerd door een continu proces van deconstructie en van verheldering van begrippen.

Co-creatief werk dient performance-strategieën te omarmen, zoals improvisatie en spontane acties.

Toepassing van artistieke ethiek binnen een onderzoekstraject gaat dieper en verder dan wat de traditionele onderzoeksethiek vereist, omdat het ook opvattingen over actief eigenaarschap en vertrouwen omvat.

Met de vormgeving van de ruimte waarin en waarmee je werkt, kun je dialoog en uitwisseling versterken.

De dialoog tussen makers van co-creatief werk dient zich verre te houden van aannames over de mogelijke uitkomsten.

Herscheppen van ervaringen:

Het is onmogelijk om een ervaring door kunst daadwerkelijk te herscheppen. Dit kan alleen worden bereikt door een vertaalproces dat werkt met artistieke parameters die zijn toegesneden op het medium van de kunstenaar.

Technologie kan de feitelijke ervaring niet herscheppen, maar kan wel empathisch begrip stimuleren door meerdere, gelijktijdige perspectieven te faciliteren.

Via een proces van abstrahering kunnen we een representatie van unieke realiteiten creëren.

Media zijn beperkt in het overbrengen van innerlijke gewaarwordingen; een directe lichamelijke ervaring is essentieel voor de overdracht van belangrijke kwaliteiten hiervan.

De kunst schuilt niet alleen in het kunstwerk; een ontworpen omgeving voor creatieve samenwerking is óók een specifieke resultante van artistieke expressie.

Impact maken op de realiteit:

Impact wordt bereikt door een open en inclusief proces van co-creatie, via totale acceptatie van de realiteit van de ander(en). Co-creatie verveelvoudigt de niveaus van impact: artistiek, academisch, sociaal, psychologisch en spiritueel. Het proces van onophoudelijke aandacht en belangstelling heeft een versterkende en tegelijk artistieke impact.

Als we de tijd nemen en investeren in de noodzakelijke openheid en flexibiliteit, dan

kan iedere cliënt, deelnemer of andere traditioneel 'ongelijke' persoon een maker worden en delen in het eigenaarschap.

Utrecht, 2019

Text: Willem-Jan Renger & Evert Hoogendoorn

Editor: Lambertha Souman

English translation: Moshe Gilula for Textware, Utrecht

Design: Anton Feddema, www.afeddema.nl

Illustrations and symbols: Albert Hennipman, De Ruimte designers with Studio Voetnoot

Made possible by HKU Expertise Centre

Education & IJsfontein

With thanks to Thera Jonker, Eva den Heijer,

Robert Stieltjes and Thijs Spook.

Everything in this publication is intended for application in all types of education and educative circumstances. Experiments, failures and successes should be shared as much as possible with the authors or other interested parties.

ISBN 978 90 640388 3 9

Achterkant omslag